

A kritikai rasszelmélet bírálata és lehetőségei

Absztrakt

A rasszizmus és a diszkrimináció még a mai napig rendkívül nagy probléma az USA-ban és világszerte. Dolgozatom a kritikai rasszelmélet téziseit vizsgálja, ezeknek kritikáit, valamint, hogy mi az elmélet erőssége, mely alapján annak akadémiai felhasználása hasznos lehet. A dolgozat bemutatja a kritikai rasszelmélet gyökereit, annak alaptéziseit és főbb elveit. Ezen elvek közé tartozik az ellennarratíva, az interszekcionalitás, valamint az anti-esszencializmus. Ennek bemutatása után a dolgozat áttér az elmélet főbb kritikáira. A liberális kritikák között tárgyalja Yascha Mounk „The Identity Trap” című könyvét, a kritikai rasszelmélet liberalizmushoz fűződő viszonyát, az objektivitás és a perspektíva kérdését, a Derrick Bell kialakított rasszi realizmus és érdekkonvergencia elméleteket, valamint az integráció és az univerzalizmus elvének fekete nacionalisták által megfogalmazott kritikáit. Következőleg a kritikai rasszelmülethez kapcsolódó kortárs viták kerülnek bemutatásra. Ezek közé tartozik az elmúlt években feltörő konzervatív kritikák és politikai kampány, a The New York Times „1619 Project” című publikációja és az arra érkezett válaszok, valamint az affirmatív akció pozitív diszkriminációs programja körüli viták. A dolgozat utolsó fejezetében a kritikai rasszelmületet ért marxista kritikák bemutatására kerül sor, valamint a dolgozat a rasszizálás neo-marxista koncepcióján keresztül a két elmélet ötvözésének hasznossága mellett érvel. A konklúzió során a dolgozat arra a következtésre jut, hogy a kritikai rasszelmélet hibái ellenére is egy fontos eszköz, mely a magyar romák helyzetének elemzésére is hasznos lehet, valamint, hogy a rasszizmus problémájának megoldására nagyszintű társadalmi, gazdasági és politikai rendszerváltásra van szükség.

Kulcsszavak: kritikai rasszelmélet, critical race theory, USA, Amerika, feketék, liberalizmus, kritika, konzervativizmus, fehér felsőbbrendűség, marxizmus

Bevezetés	4
1. A kritikai rasszelmélet bemutatása	5
1.1. A mozgalom előzményei	5
1.2. A kritikai rasszelmélet alaptézisei.....	7
1.3. Az elmélet főbb iskolái	8
1.4. Narratívák és ellennarratívák	9
1.5. Interszekcionalitás	12
1.6. Esszencializmus és anti-esszencializmus	13
1.7. A kritikai rasszelmélet alirányzatai	14
2. A kritikai rasszelmélet és tármozgalmainak kritikái.....	15
2.1. A mozgalom belső, önkritikája	16
2.2. A kritikai rasszelmélet és a liberalizmus.....	17
2.2.1. Yascha Mounk kritikája.....	17
2.2.2. A kritikai rasszelmélet liberalizmus kritikája	21
2.2.3. Az objektivitás és a perspektíva kérdése	22
2.2.4. A rasszi realizmus és az érdekkonvergencia elve	25
2.2.5. Az integráció és az univerzalizmus fekete nacionalista kritikája	28
2.3. A CRT kortárs kritikái	33
2.3.1. A konzervatív politikai kritika	33
2.3.2. A 1619 Project és annak kritikái	35
2.3.3. Az affirmatív akció kérdése	37
2.4. A kritikai rasszelmélet és a marxizmus.....	40
Konklúzió	45
Irodalomjegyzék.....	46

Bevezetés

Az elmúlt években a kritikai rasszelmélet (critical race theory, CRT) a kortárs amerikai politikai diskurzusok középpontjába került, első látásra nehezen magyarázható módon. A konzervatív politikusok felháborodásukat fejezték ki a „polarizáló” és „hazafiatlan” elmélettel szemben, mely a szerintük a rasszok közötti feszültséget szítja. A liberálisok bár egyetértenek a CRT támogatóival, de szerintük túl radikálisok és túl sokat követelnek. Az elmélet híve egy jó eszköznek tartják a diszkrimináció, a rasszizmus és a hatalom vizsgálatára, valamint azt gondolják, hogy az elméletet ért támadások épp, hogy a rassz alapú hierarchia bizonyítja. De kinek van igaza? És egyáltalán mi az, hogy kritikai rasszelmélet?

Ahogy a XVIII. század után folyamatosan elkezdtek terjedni a felvilágosult liberális ideák, úgy az egyenlőség és a szabadság koncepciói is egyre nagyobb figyelmet kaptak a különböző gondolkodók felől, valamint később társadalomtudósoktól. Különösen az Egyesült Államokban okozott e koncepciók elterjedése nagy ellentmondásokat, mert bár a Függetlenségi Nyilatkozat kimondta, hogy „minden ember egyenlőként teremtett” (Jefferson, et al., 1776), a dokumentum megírása után még 89 évig legális maradt a fekete rabszolgák tartása, valamint még további 188 évig nem számítottak egyenlő ellenpolgárokként a fehérekhez képest. Annak ellenére, hogy a feketék papíron egyenjogúak a fehérekkel, még a mai napig is rendkívül nagy életszínvonalbeli, vagyoni, oktatási, egészségügyi és politikai képviselési különbségek léteznek a két csoport között. A rasszkritikus elmélet erre a kérdésre keresi a választ multidiszciplináris eszközökkel.

Dolgozatom első részében bemutatom a kritikai rasszelmélet alapvető gondolatait. Ezt a részt nagyban alapozom Delgado & Stefancic (2023) „Critical race theory: an introduction” című könyvére, mivel írói részei is a CRT irányzatán belül kiemelt akademikusoknak számítanak, valamint a kritikai rasszelmélet témájában ez a legtöbbet hivatkozott szakirodalom. Az elmélet bemutatása után áttérek annak liberális, konzervatív, valamint marxista kritikáira. Továbbá szeretném megjegyzésként hozzátenni, hogy a dolgozat során többször szinonimaként használom a „rassz” és „etnikum” szavakat. Ezt csupán stilisztikai okokból teszem, a két szó nem helyettesíthető be egymással, mivel, ahogyan ezt demonstrálom a dolgozatomban, a rassz egy rendkívül egyedi és komplex koncepció.

1. A kritikai rasszelmélet bemutatása

A kritikai rasszelmélet egy akadémiai diszciplína és egyen aktivista mozgalom, mely a rassz, a rasszizmus és a hatalom hármásának kapcsolatát vizsgálja, valamint célja ezt a kapcsolatot megváltoztatni is. A CRT hasonló témákkal foglalkozik, mint a hagyományos polgárjogi mozgalmak, valamint etnikai tanulmányok, de azoknál sokkal szélesebb nézőpontból közelíti meg ezeket. Ebbe a megközelítésbe tartozik a gazdaság, a történelem, a csoport és egyéni érdekek, valamint a társadalmi psziché elemzése. A megszokott megközelítésekhez képest, a lassú haladás helyett, a társadalom átfogó transzformációját szorgalmazza, valamint megkérdőjelezi a liberalizmus, a jogi érvelés és a felvilágosult racionalizmus alapvetéseit (Delgado & Stefancic, 2023, p. 3).

1.1. A mozgalom előzményei

A CRT, mint különálló irányzat az 1970-es években jött létre, amikor több jogász és aktivista azt látta, hogy az 1960-as évek polgárjogi mozgalma által kiharcolt jogi eredmények kiüresedtek, valamint bizonyos esetekben a bírák még hatályon kívül is helyezték őket (Delgado & Stefancic, 2023, p. 4). Ahhoz, hogy megértsük a mozgalom eredetét, érdemes az azt megelőző és megalapozó jogi döntéseket megvizsgálni.

A Legfelsőbb Bíróság 1954-es döntése a *Brown vs. Board of Education* ügyben felülírta a korábbi 1896-os döntését (*Plessy v. Ferguson*), melyben kialakult a „külön, de egyenlő” doktrína, ezzel hivatalosan is véget vetve a jogi szegregációnak. Ezt a döntést példátlanul dinamikus jogi reform időszak követte, melyben a bíróságok megpróbálták lebontani azokat a rasszista politikai, gazdasági és oktatási struktúrákat, amelyek a szegregáció eredményeként jöttek létre. 1964-ben a Kongresszus megszavazta a Polgárjogi Törvényt (Civil Rights Act), mely az USA történelmének a valaha legátfogóbb polgári jogi törvénycsomagja volt. Ezt követte az 1965-ös Szavazati Jogi Törvény (Voting Rights Act), az Általános- és Középiskolai Oktatási Törvény (Elementary and Secondary Education Act), valamint az 1968-as Tisztességes Lakhatási Törvény (Fair Housing Act) (Brown & Jackson, 2013, pp. 9–10).

Ennek a közel 15 éves reformfolyamatnak Richard Nixon 1969-es beiktatása vetett véget. Az első ciklusa alatt 4 bírát jelölt a Legfelsőbb Bíróságba, akik sokkal kevésbé szimpatizáltak az elnyomott kisebbségek problémáival, mint elődjeik. Emiatt Nixon második ciklusában a konzervatívok által dominált Bíróság leállította és vissza is fordította a kisebbségi jogok reformját. Ennek az irányváltásnak az első jele az 1973-as *Keyes vs. School District No. 1* per

volt. Ebben az ügyben a bírák arra jutottak, hogy egy iskolarendszer nem attól lesz szegregált, ha a diákok egy etnikum által dominált iskolába járnak, hanem akkor, ha ez a domináns etnikai környezet az oktatási hatóságok szándékos szegregációs törekvéseinek eredményeként jött létre. Ennek köszönhetően precedensé vált, hogy a rendszer által kitermelt de facto szegregáció nem alkotmányellenes, csakis ha az szándékosan a jogszabályba lett írva. A Polgárjogi Törvény végleges fejjel felelé fordítása az 1978-as *Bakke vs. Regents of the University of California* ügyben történt meg, melyben a Bíróság alkotmányellenesnek ítélte a Kaliforniai Egyetem kisebbségi származású diákoknak fenntartott helyeit. A megírásakor e törvény arra szolgált, hogy ne érje a kisebbségi csoportokat negatív diszkrimináció a fehér többségtől, valamint, hogy egyenlő jogokkal ruházza fel a két csoportot. A 78'-as ítélettel azonban az a precedens jött létre, hogy a rassz bárminemű figyelembe vétele alkotmányellenes, tehát a kisebbségek felzárkóztatási programja a fehér többség ellen diszkriminatív (Brown & Jackson, 2013, pp. 10–12).

A CRT-t közvetlenül megelőző akadémiai mozgalom a kritikai jogelmélet (Critical Legal Studies, CLS) irányzata volt, melynek célja az volt, hogy megkérdőjelezze a jogi érvrendszer értékmentességét és semlegességét. Ehelyett ők úgy vélték, hogy a jogi rendszerek is a gazdasági kapcsolatok, a kultúra és a politikai harcok kontextusában léteznek, melytől nem lehet független. Azt gondolták, hogy a jog általában a létező status quoból nő ki, azt tükrözi, valamint azt legitimálja. A különböző jogi aktorok az objektív eljárás tévhitében fenntartják a meglévő domináns társadalmi és hatalmi struktúrákat. Az Egyesült Államok esetében ez azt jelentette, hogy az amerikai jogi rendszer egy elnyomó társadalmi rendet szolgál és igazol. A CLS akadémikusok továbbá demonstrálták, hogy a legtöbb jogi döntés inkohérens és bizonytalan eljárás következménye, melyet erősen befolyásol a politika, valamint a döntő bírák személyes beállítottsága (Brown & Jackson, 2013, pp. 12–13).

Továbbá a CRT még erősen épített a radikális feminista mozgalom eszméire, valamint olyan filozófusok és társadalomtudósok munkásságára, mint Gramsci, Foucault, Derrida, W. E. B Du Bois, Frederick Douglass és Martin Luther King Jr. Az 1970-es évek radikális mozgalmi, például a Black Power Movement és a Chicano mozgalom is nagy befolyással voltak a kialakuló diszciplínára (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 4–5). 1989-ben Madison, Wisconsin államban tartották az első CRT konferenciát, melyben sok kisebbségi származású CLS jogász vett részt, akik úgy érezték, hogy a korábbi mozgalomban nem volt eléggé markánsan vizsgálva az etnikai kisebbségek helyzete, valamint hiányolták, hogy a CLS-nek nem volt koherens

pozitív programja a változás eléréséhez. Fő céljuk az Egyesült Államok történelmi és kortárs rassz alapú elnyomásának megértése volt. Továbbá vizsgálták, hogy az 1950-es és 60'-as évek progresszív egyenlőségi reformjainak eredményét, hogyan tudta a jogi rendszer a 70-es és 80-as évek végére szinte teljesen lebontani (Brown & Jackson, 2013, pp. 13–14).

1.2. A kritikai rasszelmélet alaptézisei

Bár a CRT-n belül is több különböző irányzat van, melyek sokszor ellent is tudnak egymásnak mondani, vannak olyan tézisek, melyben a legtöbbjük egyet tud érteni. Az első ilyen, hogy a rasszizmus hétköznapi; azaz nem a normától való eltérés, hanem a társadalom mindennapi működésének módja és egyben az etnikai kisebbségek általános élménye. Emiatt, a hétköznapi jellege miatt, nehéz ellene tenni vagy felszámolni, mivel még a létezése sincsen elismerve. Az egyenlőség klasszikus koncepciója és az ez alapján íródott törvények a rasszizmus legfeltűnőbb formáival foglalkoznak, mely a társadalmi diszkrimináció jéghegyének csak a csúcsát képezik. Ilyen feltűnő formák például a közvetlen interperszonális gyűlöletbeszéd, vagy a szegregációs rasszizmus (Delgado & Stefancic, 2023, p. 8).

Továbbá a rasszizmus nem csak az emberi ignorancia véletlen következménye, hanem valós pszichés és materiális előnyökkel jár a domináns csoport tagjai számára. Ezt a tézist Derrick Bell érdekkonvergencia elmélete (interest convergence principle), valamint a materialista megközelítések fogják meg a legjobban. Mivel a rasszizmus a fehér elit materiális és a fehér munkásosztály pszichológiai érdekeit szolgálja, ezért a társadalom nagy részének nincs igazán oka felszámolni azt (Delgado & Stefancic, 2023, p. 8). A fehérek ezen osztályai csak akkor érdekeltek a rassz alapú egyenlőség kialakításában, amíg az előnyökkel szolgál számukra. Tehát az elnyomók és az elnyomottak érdekeinek konvergálniuk és megegyezniük kell, ahhoz hogy történjen progresszív előrehaladás, mivel ez nem az altruista törekvések következményeként jön létre (Ladson-Billings, 2013, p. 38).

A harmadik fő pillére a CRT-nek azt mondja ki, hogy a rassz, mint koncepció, társadalmi konstrukció, mely a társadalmi gondolkodás és viszonyrendszerek eredményeként alakult ki. A rasszok nem objektív, tudományos, biológiai kategóriák, hanem olyan koncepciók melyeket a társadalmak találnak fel, alakítanak át, vagy épp szüntetnek meg az alapján, hogy mely konstrukció szolgálja legjobban a domináns csoport és a munkaerőpiac érdekeit. Bár a tudomány elismeri, hogy a különböző embercsoportok között vannak örökletes fenotípusbéli különbségek, mint a bőrszín, a szem alakja, az ajkak mérete vagy a haj textúrája, de ezek csak

minimális genetikai különbséget tesznek ki az emberek között. A valóság az, hogy a különböző embercsoportok között sokkal több hasonlóság, mint különbség van. Bár a CRT kutatók elfogadják, hogy tudományos értelemben nincsenek rasszok, de közben azt is fontosnak tartják, hogy ezek a kategóriák hatalmas befolyással vannak az emberek életminőségére annak függvényében, hogy a társadalom hogyan alkotja meg ezen kategóriákat (Delgado & Stefancic, 2023, p. 8; Ladson-Billings, 2013, pp. 38–39).

Bár sok ember azt gondolja, hogy a rasszizmus az USA-ban és világszerte is csökkenő tendenciát mutat; hogy szépen lassan haladunk egy diszkriminációmentes világ felé, ennek sajnos az empirikus megfigyelések ellentmondanak. Rengeteg tanulmány bizonyítja, hogy az Egyesült Államokban a fekete és latino embereket sokkal nagyobb arányban szembesülnek visszautasítással, a bankokban, a lakáspiacon és a munkakeresés folyamatában, mint a hasonló kvalifikációval rendelkező fehér társaik. A börtönök rabpopulációja túlnyomó részben fekete és barna bőrszínű, a legtöbb tisztviselő, szenátor, sebész és rektor pedig továbbra is fehér. Hasonlóan az etnikai kisebbségek tagjai nagyrészt szegények: a fekete családok átlagosan egytizenharmad annyi vagyonnal rendelkeznek, mint a fehér családok az USA-ban. A rosszabb minőségű egészségügyi ellátás miatt rövidebb ideig élnek, kevesebb évet járnak iskolában, valamint ők végzik a fizikai munkák nagyrészét. Ezeknek a társadalmi tényállásoknak a hátterét és okát vizsgálja a kritikai rasszelmélet (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 11–13).

1.3. Az elmélet főbb iskolái

A rasszkritikus elméletnek és egyben a polgárjogi mozgalmaknak is két fő iskolája létezik. Az egyik az „idealisták” csoportja. Ők úgy gondolják, hogy a rasszizmust és a diszkriminációt az emberi gondolkodás, a mentális kategóriák, valamint a hozzáállások és diskurzusok szempontjából érdemes vizsgálni. Mivel a rassz nem biológiai valóság, hanem egy társadalmi konstrukció, emiatt ha változtatunk a társadalom nyelvhasználatán, attitűdjén, szocializációján és mediatizációján, azzal dekonstruálhatjuk e rasszi kategóriákat és megfoszthatjuk őket elnyomó erejüktől (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 20–21).

A másik nagyobb iskolát a „realisták”/„materialisták” vagy „gazdasági deterministák” alkotják. A realisták szerint is fontos a nyelvhasználat és a rasszizmus mentális dimenziója, de szerintük ez a rasszizmus jelensége sokkal több néhány kirekesztő gondolatnál. A rasszizmus egy olyan rendszer, mely alapján a társadalom allokálja a kiváltságokat és a státuszt tagjai között. A rassz alapú hierarchia határozza meg, hogy kik részesülnek materiális előnyökben, például,

hogy kik járnak jobban támogatott iskolákba és kiket vesznek fel jobban fizetett munkákra. Nem véletlen, hogy a feketék elleni rasszizmus és diszkrimináció a globális kapitalizmus megszületésével és az amerikai rabszolgaipar munkaigényével egy időben nyerte el a modern formáját. Azelőtt a legtöbb európai értelmiségi általánosságban pozitív attitűddel állt hozzá az afrikaiakhoz, vagy legalábbis közömbösséggel. A materialisták szerint, az, hogy a hódító nemzetek dehumanizálással racionalizálják alattvalóik kizsákmányolását egy általános történelmi tendencia. A rasszi kategóriák változásának megértéséhez fontos a történelmi tényezőket tanulmányozni, mivel ezek teszik lehetővé az egyik csoportnak, hogy kizsákmányolja a másikat. Épp, ahogyan a történelmi és materiális tényezők változása miatt jöttek létre a jelenlegi rasszi koncepcióink, ezek lebontásához is az anyagi valóságot kell megváltoztatni, valamint az érdekkonvergencia elmélete szerint össze kell egyeztetni a kisebbségek és a fehérek szükségleteit és érdekeit (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 21–22).

A realista/materialista irányzat elméleteit bővebben a CRT és más ideológiák ütköztetésénél fogom tárgyalni.

1.4. Narratívák és ellennarratívák

A CRT következő fontos nagyobb elméleti pillérje a (jogi) narratíva ([legal] narrative), ellennarratíva (counter-narrative) és a kisebbségi perspektívák (voice/perspectives of people of color) szerepe. A történetmesélés az emberiség egyik legrégebbi hagyománya. E történetek megőrzik és reprodukálják a kultúrát amiben születtek, morális értékeket közvetítenek, valamint a társadalmak ezeken keresztül alakítják ki az önképeiket. Ezek a narratívák gyakran etnocentrikusak és hegemon perspektívából közvetítik a megélt valóságot. Ezen perspektívák azokat az értékeket és víziókat támasztják alá és erősítik meg, melyet az adott mesélő, társadalom, valamint domináns csoport fontosnak és kedvezőnek tartanak. Ezek a történetek gyakran mitologizálják és hősiesen tüntetik fel a mesélő csoportjának történetét és kultúráját. Ami viszont ennél is aggasztóbb tud lenni, hogy ezek az erősen részrehajló narratívák, főleg a domináns csoportok narratívái, univerzális igazságként vannak beállítva. Úgy prezentálják magukat, mint az „objektív és tudományos történelem”. Minden más narratívát, ami ellentmond neki, invalidálja és ténytárgyatlannak állítja be (Ladson-Billings, 2013, pp. 41–42).

Az emberek a társadalomban e narratívák mentén élik az életüket és alakítják ki ön-, valamint világképüket. A különböző rasszú csoportba tartozó emberek radikálisan különböző élményekkel szembesülnek életük során és épp emiatt radikálisan más narratívával

magyarázzák ezeket az élményeket. A domináns csoport tagjai csak nagyon ritkán tudják teljes mértékben átélni annak az élményét, hogy milyen kisebbségi rasszhoz tartozni; az USA esetében; milyen nem fehérnek lenni. A jogi diskurzusban ezeknek a domináns, hegemon narratíváknak valós következményei vannak, például ha a feketék inherensen össze vannak kötve a kriminalitás koncepciójával, vagy a muszlimok a terrorizmussal. Ezek a kulturális befolyások valós módon hatnak a különböző perek lefolyására és épp ezért tartják a CRT kutatók rendkívül fontosnak ezeknek a narratíváknak és mítoszoknak az elemzését, valamint dekonstruálását. A cáfolás mellett egyidőben ki kell hangosítani az ellennarratívákat, mely más perspektívából mutatja meg nekünk a társadalmat. Ezek az ellennarratívák rávilágítanak az etnikai kisebbségi csoportok élményeire, valamint képesek a rasszizmus sokkal nehezebben megfogható formáit is kiemelni. Ezeknek az ellentörténeteknek nagy ereje lehet abban, hogy lebontsák a domináns narratíva univerzalitását és rávilágítsanak a közös emberi nevezőkre, melyek túlmutatnak a rasszi konstrukciókon (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 46–54).

Az Egyesült Államok jelenlegi domináns narratívájának egyik verziója így hangzik: *„Történelmünk korai szakaszában létezett a rabszolgaság, ami szörnyű dolog volt. A feketéket láncra verve hozták Afrikából ebbe az országba, és arra kényszerítették őket, hogy a földeken dolgozzanak. Egyeseket kegyetlenül bántalmaztak, ami természetesen megbocsáthatatlan bűn volt, másokkal viszont kedvesen bántak. A rabszolgaság a polgárháborúval véget ért, bár sok fekete szegény, tanulatlan és a kulturális fősodron kívül maradt. Ahogy az ország empátiája nőtt a feketék nyomorúsága iránt, a föderális törvények és az ítélkezési gyakorlat fokozatosan felszámolta a rabszolgaság maradványait. Ma a feketék számos polgárjogot élveznek, és védve vannak a megkülönböztetéssel szemben olyan területeken, mint a lakhatás, a közoktatás, a munkahely és a szavazás. Fekete elnök [töltötte] be a Fehér Ház elnöki tisztségét. Számos fekete milliárdos sztár és sportoló. A feketék és fehérek közötti szakadék folyamatosan csökken, bár még eltarthat egy ideig, amíg teljesen megszűnik. Ugyanakkor fontos, hogy ne menjünk túl messzire a feketéknek nyújtott különleges kedvezményekben, ez ugyanis a jóléti intézkedésekhez való függést idézi elő. Ez ellenszenvet okozhat az ártatlan fehérek körében, akik úgy gondolhatják, hogy fordított diszkrimináció áldozatai lettek. A legtöbb amerikai tisztességes gondolkodású egyén, aki kevés rasszi előítéletet táplál. Azokat a keveseket, akik mégis táplálnak, meg lehet büntetni, ha e meggyőződésük alapján cselekszenek”* (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 48–49).

Az USA liberális és konzervatív táborában is egyaránt népszerű a fenti narratíva, de ahogyan azt korábban is tárgyaltuk, ez meglehetősen egyoldalú és leegyszerűsítő. A CRT és a történelmi materializmus eszköztárával megpróbálhatjuk felállítani a következőképpen hangzó ellennarratívát: Az Egyesült Államok kezdetétől fogva egy rabszolgatartó állam volt. A déli államok ültetvényes gazdasága az akkoriban kialakulóban lévő világkapitalista rendszer részeként, az USA gazdaságának és imperialista törekvéseinek az alapjait képezte. A rabszolgák megtermelték azt a vagyont, mely az amerikai kapitalizmus konszolidációjához és terjeszkedéséhez szükséges volt. Ahogyan nőtt a rabszolgák mennyisége, úgy az általuk kitermelt profitráta is, mely a polgárháború előtti évekre olyan mértékűre növekedett, hogy az ország tőkéjének 60% a rabszolgaiparba volt befektetve (Katz-Fishman & Scott, 1994, p. 570).

Miután az ország elnyerte a függetlenségét, az új alkotmány és a jogi gyakorlat bebiztosította a fehér felsőbbrendűség rendszerét. Az 1787-es Alkotmányozó Kongresszus (Constitutional Convention) idejére az állampolgár definíciója már leszűkült a tulajdonnal rendelkező fehér férfiakra. A fehérség egyenlő volt a szabadsággal, a feketeség pedig a rabszolgasággal. Ezt a különböző alkotmányba foglalt klauzulák igazolják. Ilyen volt a Háromötödös Klauzula (Three Fifts Clause), a rabszolgakereskedelem szabadságának 1807-ig való védelme, valamint a Rabszolgaszökevény Klauzula (Fugitive Slave Clause) (Brewer & Heitzeg, 2008, p. 630). Ki lehet jelteni tehát, hogy az amerikai alkotmány és ezáltal a jogi rendszer kezdetétől fogva a fehér felsőbbrendűség rendszerének fenntartására szolgált. A rabszolgák felszabadítása nem altruisztikus okokból történt, hanem azért, mivel a munkaintenzív ültetvényes ipar megakadályozta az északi állóőkeintenzív iparágak, valamint a gépiesített kapitalizmus kiterjedését (Katz-Fishman & Scott, 1994, pp. 571–572).

Ez az újdonsült szabadság azonban rövid ideig tartott mivel az elnyomás és kizsákmányolás, bár megváltozott formában, de folytatódott. Hamar létrejöttek a Jim Crow törvények és a szegregáció. A frissen felszabadított rabszolgák nagyrésze napszámos munkába kényszerült. A fegyenc bérbeadási rendszer (convict leasing) és az adósrabszolgaság (debt peonage) rendszere neorabszolga viszonyokat alakított ki (Blackmon, 2008, pp. 1–7). Az 1964-es Polgárjogi törvény után az elnyomás mechanizmusainak a „színvakság” köpenyét kellett magukra öltetniük. Az 1980-as évek óta tartó drakóni büntetőpolitikával sikeresen létrejött a börtönipari komplexum (prison industrial complex), melyben a nagyrészt fekete és barna bőrű rabokat fillérékért dolgoztatnak privatizált, piaci alapú létesítményekben. A cél az, hogy a fehér magántulajdonosok az olcsó munkaerőnek köszönhetően fenntartsák a tőkefelhalmozást,

valamint a munkabér lenyomásával növeljék a profitrátát (Brewer & Heitzeg, 2008, pp. 631–638). Bár történt némi előrehaladás a kisebbségek egyenlősége felé, a liberális intézményrendszer az univerzalitás és objektivitás leple alatt továbbra is fenntartja a fehér felsőrendűség intézményét és a fekete és barna bőrű emberek elnyomásának rendszerét.

1.5. Interszekcionalitás

Annak ellenére, hogy a társadalmak gyakran bináris identitások mentén szerveződnek, a gyakorlatban minden ember egyszerre több, sokszor ellentmondásos identitással rendelkezik. Ezeket az identitásokat különböző formában performáljuk, helyzettől függően, és sosem lehetünk benne biztosak, hogy melyik interakcióban éppen melyik van előtérben pontosan. Az interszekcionális megközelítés ezeket az identitásokat és interakciójukat vizsgálja. Ilyen identitások közé tartozik a rassz, a nem, az osztály, a nemzetiség és a szexuális orientáció. Ezek a kategóriák külön-külön is hátrányos társadalmi pozícióval járhatnak, de mi van akkor ha egy ember több ilyen hátránnyal járó kategóriába is beletartozik? Ha ezen halmazok keresztmetszetén, azaz interszekcióján helyezkedik el? Ezeket a faktorokat külön nézzük, összeadjuk vagy valamilyen más módon kezeljük? Ezekre a kérdésekre keresi az interszekcionalitás a választ (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 59–60; Ladson-Billings, 2013, pp. 39–40).

Az interszekcionalitás következő fontos eleme, hogy azok, akik kisebbségi identitások keresztmetszetén helyezkednek el, egyedi és differenciált tapasztalatokat szereznek, amelyek különböznek részidentitásaikhoz képest. Ilyen például a fekete nők helyzete, akiket a rasszuk alapján a fehér felsőbbrendűség rendszere nyom el, nemük alapján pedig a patriarchátus. Ezek az interszekcionális identitások sokszor problémákat vetnek fel az egyenlőségi mozgalmakban, mivel ha túl tág érdekeket képviselnek, akkor az olyan csoportok szükségletei, mint például a fekete nőké, gyakran figyelmen kívül maradnak. A rasszi kisebbségek is megosztottak szocio-ökonomiai státuszuk, politikai nézeteik, vallásuk, szexuális irányultságuk és nemzetiségük alapján, mely újabb és újabb interszekcionális egyéneket szül (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 60–62).

Ezek a megosztottságok még a látszólag homogén csoportokat is rendkívül sokszínűvé teszik. A felsorolt kategóriák a gyakorlatban is rendkívül fontosak, mivel a társadalom hozzáállása alapján dől el, hogy melyik identitás mennyi részesedést kap a hatalomból, mennyire van reprezentálva, vagy mennyire szólhat bele a diskurzusokba. A CRT kutatók

szerint ezeknek a kihívásoknak a leküzdésére hasznos lehet a perspektivizmus elve, mely szerint, ha azt vizsgáljuk, hogy az egyéni aktorok szemszögéből, milyennek tűnik egy helyzet, az segít megérteni az interszekcionális egyének problémáit. Egy másik ilyen eszköz a többszörös tudat (multiple consciousness) elve, amely szerint a legtöbb ember más-más módon észleli a világot a különböző helyzetek és a saját identitásunk függvényében. Ennek az elméletnek a támogatói abban reménykednek, hogy ezzel könnyebben meg tudjuk érteni a társadalmi együttélés sokszínűségét és talán így az intézményeink is jobban fogják tudni kezelni a társadalmi problémákat (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 63–64).

1.6. Esszencializmus és anti-esszencializmus

Az interszekcionális látásmód ellenkező oldalának lehet tekinteni az esszencializmust. Az esszencializmus egy olyan szemlélet, ahol megpróbáljuk megragadni egy dolog valós, önálló jellegét/lényegét; az esszenciáját. Csoportokra tekintve ez azt jelenti, hogy van valami központi dolog, ami minden tagban közös. A gyakorlatban ez sokszor úgy vetül le, hogy egy identitás csoport minden tagja ugyan úgy gondolkodik, cselekszik és ugyan abban hisz, mivel valami tulajdonság inherens a tagokban. Ez a gondolkodásmód megnehezíti, valamint sztereotípiákhoz vezet, és éppen ezért utasítják el a CRT kutatók. Ennek ellenére természetesen minden elnyomott csoportban van valami közös: az elnyomásuk. Viszont ez az elnyomás csoportonként a környezeti tényezők függvényében nagyon más formákat tud ölteni (Delgado & Stefancic, 2023, p. 64; Ladson-Billings, 2013, p. 40).

Természetesen fontos a csoporton belüli szolidaritás és azonosulás egymással, mivel e nélkül lehetetlen a társadalmi, kulturális vagy politikai érdekképviselés. A csoporttól és az elnyomás mivoltjától függően kell adaptálni a politikai stratégiákat, meg kell találni azt az egyesítő célt, amiért küzdenek a csoport tagja. Ez a folyamat viszont magában hordozza az esszencializáció veszélyét, mivel az egyesült csoport céljai nem feltétlenül tükrözik minden tag és belső frakció érdekeit. Erre jó példa az 1960-as évek polgárjogi mozgalma, melyben a fekete nők csak ritkán hallathatták a hangjukat és gyakran csak támogatói szerepben jelentek meg. A nemi alapú elnyomás kérdését félre tették a rassz alapú elnyomás kedvéért. Ennek a problémának a megakadályozása és orvoslása érdekében érdemes mindig szem előtt tartani az interszekcionalitás értékeit. Attól még, hogy valaki egy csoport része, nem kell, hogy feladja a saját jogait és nézeteit. Fontos, hogy a csoporton belüli különbségek sokszor nagyobbak tudnak lenni, mint a csoportok között. Emiatt nem szabad esszencializálással redukálni az rasszi

kisebbségek élményeit és perspektíváit (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 64–66; Ladson-Billings, 2013, pp. 40–41).

1.7. A kritikai rasszelmélet alirányzatai

Annak ellenére, hogy a CRT a kritikai jogelméletből nőtte ki magát, mára már rengeteg más diszciplínára áttért. Sokan használják a hierarchiák, a standardizált tesztelés, az „affirmatív akció” (affirmative action), valamint a történelem, a többnyelvű és a multikulturális oktatás kérdéskörének megvizsgálására. Továbbá a CRT alapelvei elterjedtek a politikatudományban, az etnikai tanulmányokban, és a filozófiában is. Más akadémiai irányzatokkal szemben a kritikai rasszelmélet egy aktivista jellemmel is rendelkezik. A célja nem csak a társadalmi struktúrák és a rasszi hierarchiák vizsgálata, hanem azok pozitív irányba való megváltoztatása. Ahogyan a kritikai diskurzusban meggyengül a fehér-fekete dichotómián alapuló rasszi gondolkodás, úgy az akadémikusok felbátorodtak más rasszizált csoportok, valamint nemi és szexuális kisebbségek vizsgálatára (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 7–8, 93).

A latinákra specializálódott CRT a LatCrit nevet viseli. Az ezen a területen dolgozó kutatók olyan problémákkal foglalkoznak, mint a bevándorlás, az anyanyelvi jogok, a kéttannyelvű oktatás, a belső kolonializmus, a szavazati cenzus, valamint a menedékhelyek helyzete a latin-amerikai menekültek szemszögéből. Ezen kívül felhívják a figyelmet a „proximity diszkriminációra”, melyben valakit az akcentusa, neve vagy származása miatt ér diszkrimináció, még akkor is, ha esetleg kívülről „fehérnek” néz ki. Az aktuálpolitikai helyzetre is sokat reflektálnak: a gazdasági válságok idején a munkabiztonság hiányában gyakori, hogy a fehér munkások féltelmét és szorongását kihasználva a politikusok a bevándorlók ellen uszítják őket, akikről azt terjesztik, hogy „elveszik az amerikai munkáját”. Ezzel a retorikai stratégiával sok támogatást és szavazatot szereznek, mivel magukat úgy ábrázolják, mint aki megvédi az amerikai népet a bevándorló hordáktól (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 93–94).

Az ázsiai-amerikai írók leginkább az akcentus alapú diszkriminációval foglalkoznak, valamint szeretnék megtörni azt az ázsiaiakról alkotott képet, miszerint ők a „modellértékű kisebbség”. E szerint a társadalmi kép szerint az ázsiaiak a tökéletes kisebbségi csoport, mivel csendesek és találékonyak, valamint fontos számukra a tradicionális családmódel és a magas akadémiai eredmények elérése. Ez a mítosz nem veszi figyelembe az ázsiaiak különböző alcsoportjának helyzetét, mint például a hmong és óceániai embereket, akik gyakran szegénységben élnek és állami segítségre szorulnak. Emellett ez a kép feszültséget szít a más

etnikai kisebbségekkel való kapcsolatukban. A feketéket gyakran okolják amiatt, hogy nem olyan sikeresek, mint, ahogy e sztereotípiá szerint az ázsiaiak. Ehhez a mítoszhoz társul az a hit, hogy az ázsiaiak sikereiket úgy érték el, hogy lélektelen és humorukat vesztett gépként dolgoznak. Ez a dehumanizáció sokszor bizalmatlanság és xenofóbia formájában jelenik meg. Ez a hit igazolta azt a döntést, amikor a második világháborúban több, mint százezer japán családot internáltak az Egyesült Államok nyugati partján, mivel alaptalanul szabotőröknek és kémeknek nyilvánították őket a hatóságok (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 94–95).

Végül, de nem utolsó sorban, sok feminista és LMBTQ (queer) akadémikus is adoptálta a CRT alapelveit a munkásságába. A CRT feminizmus a férfiak és az etnikai származású nők kapcsolatait, valamint e nők társadalmi helyzetét vizsgálja interszekcionális lencsén keresztül. Fő témáik például a fekete, latina és indián nők sterilizálása, a jóléti rendszer felszámolása (például a „welfare queen” képe, mely a fekete nők sztereotípiája), valamint a család- és gyermektámogatási modellek. A „queer-crit” akadémikusok a szexuális normák és a rasszok közötti interakciókat vizsgálják. Erre például szolgál, az hogy a latina férfiak gyakran szenvedélyes és csábító szeretőkként vannak ábrázolva, még ehhez képest a médiában az ázsiai férfiak nőiesek, szubmisszívak és nemtelenek (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 96–97).

2. A kritikai rasszelmélet és tármozgalmainak kritikái

Természetesen a CRT és társirányzatai nem maradtak kritika nélkül. Már kezdettől fogva sok bírálat érte más akadémikusok és politikai szereplők által is. Ezek a kritikák az elmúlt években csak egyre hevesebbek lettek, mivel, ahogyan ez az irányzat kezd betörni az akadémiai és politikai diskurzusok fősodrába, úgy egyre több ellenállással is találkozok sok különböző irányból. A bírálatok fő alapja, hogy a CRT meglehetősen radikális álláspontokat fogalmaz meg a liberális és konzervatív amerikai status quohoz képest, valamint explicit politikai állást foglal, mely ritka egy akadémia irányzatnál, mivel az empiria és objektivitás képe nagy szerepet játszanak ezen diszciplínák tudományos jellegének legitimitásában. A dolgozat következő részében ezen kritikákat fogom vizsgálni. Először a CRT mozgalmon belüli, önkritikákat fogom bemutatni. Ezután rátérek a CRT és a liberalizmus viszonyára, melyben ideáltipikus kritikaként Yascha Mounk „The Identity Trap” című könyvének kritikáit fogom bemutatni. Erre válaszul bemutatom a CRT kutatók liberalizmussal szembeni kritikáit, mely több ponton fedti a Mounk által említett érveket. Következőleg a kortárs politikai diskurzust vizsgálom meg, melybe beletartoznak a trumpista konzervatívok által indított politikai viták, a 1619 Project

körüli akadémiai diskurzusok, valamint az affirmatív akció kritikái. Végezetül bemutatom a CRT-t ért marxista kritikákat és azt, hogy hogyan lehet a két irányzatot ötvözni. Ezek a kritikák kellő diverzitással rendelkeznek, ahhoz, hogy igazán megértsük azt, hogy miben is hisz igazán a kritikai rasszelmélet.

2.1. A mozgalom belső, önkritikája

A kívülről érkező kritikák mellett, a CRT mozgalom folyamatos, intenzív önkritikát is gyakorol, mely gyakran nem a köznyilvánosság előtt történik. Ezek leginkább az elmélet gyakorlati hasznát és praxisát célozzák, valamint mélyebbre menve, magát az elmélet fő intellektuális fókuszát (Delgado & Stefancic, 2023, p. 106).

A gyakorlati felhasználás kérdése akadémikus szempontból egyedi, mivel kevés olyan diszciplína van, mely explicit módon aktivista jellegű. Ha a mozgalmak történetének kontextusában nézzük, akkor viszont a módszer és cél keresése egy alap része a fejlődésnek. Az önkritika eredményeként a legtöbb CRT kutató és aktivista egyetért abban, hogy az elmélet és a gyakorlat csakis együtt, kölcsönösen tud működni. Az aktivistáknak szükségük van az elméleti keretrendszerre, ahhoz, hogy megértsék a körülöttük lévő társadalmi rendszert. A gondolkodóknak, pedig szükségük van arra, hogy ki legyenek téve a valós világ problémáinak, egyrészt azért, hogy ebből motivációt nyerjenek az íráshoz, másrészt, pedig, hogy legyen hol kipróbálni az elméleteiket. Emellett a teóriának fontos része, hogy a létező rendszert nem csak kritizálja, hanem alternatívákat is megpróbál felajánlani. Ilyen pozitív program például Derrick Bell kulturális és oktatási önsegítség elmélete (theories of cultural and educational self-help), Lani Guinier elektorális demokrácia reformtervezete, vagy Kimberlé Crenshaw munkássága az interszekcionális diszkrimináció kutatásának területén (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 106–107).

A következő fontos belső kritikát a mozgalom materialista szárnya fogalmazta meg. Eszerint a mozgalom túl messze tévedt a materialista gyökereitől és túlzottan nagy figyelmet szán a középosztálybéli kisebbségek problémáira. Ilyen problémák például a mikro-agressziók, a tudatalatti diszkrimináció, vagy a felsőoktatási affirmatív akció. Ha a rassz alapú elnyomásnak gazdasági és kulturális alapjai vannak, akkor kevés haszna van ennek az elnyomásnak a nyelvi és elméleti megnyilvánulásait támadni, anélkül, hogy megvizsgálnák az egyenlőtlenség alapvető struktúráit. Ha a cél a legszegényebb rétegek megsegítése, akkor ezek a szimbolikus

csatározások nem fognak segíteni ennek a célnak az elérésében (Delgado & Stefancic, 2023, p. 108).

A materialisták következő álláspontja, hogy a mozgalom túlzottan az identitás kérdésére fókuszál. Ezek közé tartozik a rassz társadalmi konstrukciója, a több rasszú emberek szerepe, valamint az anti-esszencialista tézis végtelen specifikussá szálazása. Ezek persze érdekes kérdéseket vethetnek fel, de messze nem korunk legégetőbb problémái közé tartoznak. Az egyre marginálisabb interszekcionális identitások közötti különbségek nem túl relevánsak abban a politikai kontextusban, melyben az összes kisebbséget és a szegényeket egy erős jobboldali támadás éri (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 108–109).

A materialisták utolsó nagyobb aggálya közé tartozik, hogy a CRT eleget foglalkozik-e a gazdasági demokrácia elméleteivel. Jelen korunk fő kérdései a globalizmus, a világkereskedelem, a munkások jogai, a vagyoneloszlás és digitális forradalom. Ebben a kontextusban muszáj, hogy legyen egy egységes elmélete a mozgalomnak a rassz és az osztály kapcsolatáról, ha releváns akar maradni. Az olyan gazdasági válságok sora, melyek 2008 és 2020-ban is bekövetkeztek az új egyesített elmélet kialakítását még szükségesebbé teszik (Delgado & Stefancic, 2023, p. 109). Dolgozatom későbbi részében egy ilyen egyesült elmélet leírására teszek kísérletet.

2.2. A kritikai rasszelmélet és a liberalizmus

2.2.1. Yascha Mounk kritikája

Yascha Mounk, német-amerikai politológus és író, a „The Identity Trap” című könyvében bírálja az általa „identitás szintézisnek” (identity synthesis) nevezett ideológiát, melyet a postmodernizmus, a posztkolonializmus és a kritikai rasszelmélet hármasa alkot szerinte. Az ő írását megvizsgálva egy átfogó képet kapunk a CRT-t és társmozgalmait érő jellemző liberális kritikákról. Mounk az identitás szintézis koncepcióját az 1960-as évekre vezeti vissza, amikor is az amerikai baloldal egyre jobban kezdett el foglalkozni a rassz, nemi és szexualitás alapú elnyomással. A Szovjetunió szétesésével elbukott az utolsó nagyobb politikai erő, mely az osztályharchoz volt elköteleződve, ezért az identitás alapú elnyomás került az előtérbe az osztály helyett. A korábban említett hármashból megszületett az identitás szintézis, mely fő jellemzői közé tartozik az objektív igazság megtagadása, a diskurzuselemzés politikai célokra való felhasználása, a stratégiai esszencializmus, a rasszizmus és más megkülönböztetés felszámolásának lehetősége iránt érzett pesszimizmus, csoport alapú megosztásra épülő

szakpolitikák támogatása, az inerszekcionalitásra alapuló szervezkedés, és erős szkepticizmus azzal kapcsolatban, hogy a különböző csoportok tagja meg tudják érteni egymást (Mounk, 2023, pp. 63–79).

Ahogy a 60-as évek diákaktivizmusa átalakította az egyetemek légkörét, úgy utána mikor ezek az egyetemisták beilleszkedtek a munkahelyeikre, megkezdődött az intézmények kultúrájának az átalakulása. Ez az új generáció már követelte a politikai és magánintézményektől egyaránt, hogy befogadják az identitás szintézis elveit. A közösségi média elterjedésével ezek az elvek még szélesebb körben elterjedtek és olyan publikációk központi elemévé váltak, mint a *The New York Times* vagy a *Vox*. A mai napra már olyan nagyvállalatok is, mint például a Coca Cola is elfogadták a szintézist és felkésztik a saját alkalmazottjaikat, hogy hogyan kezeljék saját és kollégáik „fehér kiváltságait” (white privilege). Ez az új hullám a technológiai szektorból indult, melyet az elitegyetemekről felvett alkalmazottak formáltak át. Hamarosan más ipar nagyvállalatai is elkezdtek követni a szintézis modelljét az alkalmazottak aktivizmusának és a negatív publicitástól való félelemnek köszönhetően (Mounk, 2023, pp. 83–112).

A csoportnyomás jelensége könnyen befolyásolhatóvá teszi az embereket, és emiatt a közös világnézet alapján szerveződő csoportok tagjai gyakran radikálisabb nézeteket vesznek fel, mint még mielőtt a csoport tagjai lettek volna. Éppen ezért fontos a belső kritika, hogy ezek a csoportok ne váljanak túlzottan szélsőségesekké, viszont ha egy csoport kívülről eredő veszélyben érzi magát, akkor gyakran megbüntetik vagy elhallgattatják a belső disszidenseket. Ezek a csoportdinamikák jól megmagyarázzák Mounk szerint, hogy Donald Trump megválasztása után, miért lett ilyen intoleráns sok intézmény, azokkal szemben, akik megkérdőjelezték az identitás szintézis alap koncepcióit. Érthető módon veszélyben érezték magukat a konzervatív adminisztráció alatt és a belső „frakciófegyelem” elérése érdekében, minden belső kritikust árulónak vagy szabotőrnek kezdték el látni. Ennek köszönhetően az identitás szintézis polarizált formája egy meg nem cáfolható elmélet lett, mivel ennek bármiféle nyilvános kritikájának megfogalmazása az „ellenséggel” való kollaborálást jelenti (Mounk, 2023, pp. 113–128).

Egyre több intézmény kezdett el olyan formán működni mely, az embereket a bőrük színe vagy szexuális irányultságuk alapján szeparál. Ilyen például néhány egyetemen a csak feketéknek által használható kollégium. Azt gondolják ezek az intézmények, hogy bátorítani

kell az embereket arra, hogy a csoport identitásuk alapján öndefiniáljanak, mivel így tudják megvédeni magukat a domináns csoport által képviselt veszélytől. Ez egyfajta új „progresszív szeparatizmus”, amely normái csak elősegítik a különböző csoportok közötti kölcsönös meg nem értést. Arra bátorítja ez a nézet a különböző identitás csoportok tagjait, hogy azt gondolják, nagy státusz különbség van a csoportok között, valamint, hogy ne keressék az csoportokat összekötő közös identitásokat; ne dolgozzanak együtt. Ez az identitás csoportok közötti konfliktusokat segíti elő, valamint a különböző demográfiák között egyfajta zéróösszegű játszmát alakít ki. Mounk a szeparatizmus helyett az integrációs törekvések megerősítését javasolja, mely több teret fog teremteni, ahol különböző identitás csoport tagjai megismerhetik egymást és együttműködhetnek (Mounk, 2023, pp. 183–204).

Az elmúlt években az USA egyre több rasszra tekintettel lévő szakpolitikát folytat a kormányzat különböző szintjein. Még akár egzisztenciális szintű kérdések is ez alapján dőlnek el, mint például a Covid-19 járványnál, hogy kik jutottak először hozzá a vakcinákhoz. A rasszérzékeny politika hátránya, hogy a különböző identitáscsoportok között csak jobban kielezi az ellentéteket, mely növeli a konfliktusok esélyét, valamint általánosságban népszerűtlen intézkedések ezek, ami megnehezíti hosszú távon a jóléti állam támogatásának fenntartását. Azokat a szakpolitikákat mindig óvatosan kell kezelnünk, mely az embereket a karakterisztikáik és a hovatartozásuk szerint választ szét. Csak akkor szabad engedni ezeket a rassz alapú intézkedéseket, ha azok rendelkeznek megfelelő állami támogatással, szűken definiált eredményt akarnak elérni, valamint ha nincs más, rassz semleges alternatíva. Az identitás alapú szakpolitikai döntések alapvető működéssé válása mind morális és gyakorlati hiba is lenne (Mounk, 2023, pp. 205–224).

A rendszerszintű/strukturális rasszizmus elve hasznos abban, hogy megmutatja, hogy a rassz alapú diszkrimináció bizonyos formái még akkor is jelen lehetnek, ha egyetlen egyén sem táplál negatív előítéleteket marginalizált csoportok felé. Ez egy fontos lépés, ahhoz, hogy teljességében leírjuk és megértsük a kisebbségeket ért valós igazságtalanságokat, viszont az identitás szintézis hívei, gyakran ezt arra használják, hogy elfedjék a nem strukturális fajtáit a rasszizmusnak. Létezik olyan, hogy egy kisebbség tagja veszélyes előítéleteket tápláljon azok iránt a csoportok tagjai iránt akik, „kiváltságos” helyzetben vannak. Ha ezt a tényt nem ismerjük fel, akkor nehezebben tudjuk megérteni ezeknek a csoportoknak az interakcióit vagy megakadályozni a gyűlölet hajtotta bűncselekményeket (Mounk, 2023, pp. 225–227).

Továbbá a liberális kritikák és így Mounk könyvének is fontos pontja a meritokrácia kérdése. A mai Egyesült Államokban rengeteg ember számára elérhetetlen a társadalmi mobilitás lehetősége, emiatt sokan magát a meritokrácia ideáját támadják, mivel szerintük ez az elv csupán az egyenlőtlen rendszer igazolására és fenntartására szolgál. Ez nem egy produktív álláspont, mivel egy olyan világban, ahol még elvben sem az érdem alapján oszlanak el a legfontosabb pozíciók, általánosságban kevesebb érdekük lenne az embereknek fejleszteni a készségeiket. A jobb alternatíva az lenne, ha megtartanánk a meritokrácia elvét és egy olyan társadalom elérésére törekednénk, ahol ténylegesen egyenlő lehetőségei vannak mindenkinek és, ahol még azoknak is megadatik a jó életminőség, akik nem a legjobb pozíciókat nyerik el. Mounk szerint fontos, hogy az identitás szintézis ideológiája által felhozott aggályokat komolyan vegyünk, mivel sokszor ténylegesen rámutatnak a társadalmi problémákra, viszont bizonyítanunk kell, hogy az univerzalista megközelítés általában jobb megoldásokkal szolgál, mint a radikális szemléletek javaslatai (Mounk, 2023, pp. 233–237).

Mounk szerint az identitás szintézis hívei már régóta a liberális filozófia híveit tartják fő ellenfeleiknek. Ahhoz, hogy a liberálisok megfelelő választ adjanak ezekre a támadásokra érdemes megfontolni azoknak fő állításait. Ahhoz, hogy megértsük a világot ténylegesen érdemes figyelni olyan identitáskategóriákra, mint a rassz, a nem és a szexuális orientáció. Az univerzális értékek és a semleges szabályok tényleg sokszor igazságtalanul diszkriminálnak embereket, de ezek a szabályok motivációt is adhatnak, hogy a társadalmak törekedjenek arra, hogy ténylegesen felérjenek a saját maguk elé állított standardokhoz és értékekhez. Ezzel a törekvéssel valós előrehaladást érhetünk el annak ügyében, hogy igazságosan kezeljék a társadalmak a tagjaikat. Ahhoz, hogy egy igazságosabb világot teremtsünk meg kell próbálni felérni az univerzális értékekhez, nem pedig elhagyni őket. Az identitás szintézis ideológiája egy ambiciózus projekt mely egy jobb világot szeretne felépíteni, viszont az általa teremtett kép valójában se nem realisztikus, se nem kívánatos. A liberalizmus egyik fő erőssége, hogy magasabb rendű célok eléréséére törekszik (Mounk, 2023, pp. 241–252).

Az emberi történelem fejlődésében, azok a társadalmak érték el jelentős eredményeket az egyenlőség elérésében, melyek a liberalizmus filozófiájának elvei alapján építették ki a politikai intézményeiket. A liberalizmus alapelve a „természetes hierarchiák” megcáfolása, a politikai egyenlőség, a személyes szabadságjogok és a kollektív önrendelkezés. Ezek az elvek önmagukban is vonzóak, de ezen kívül segítenek abban, hogy megakadályozzuk az állam és a kormány leg súlyosabb visszaéléseit, valamint a csoportok közötti konfliktusok

legdestruktívabb formáit. Mounk szerint a liberalizmus elvei és a liberális demokráciák intézményrendszerei jobb alternatívák, mint az identitás szintézis és a kritikai rasszelmélet hívei által szorgalmazott politikák. A liberális demokráciák sokfajta empirikus mérce szerint felülmúlják az alternatív berendezkedésű rezsimeket, valamint a világ leggazdagabb és legboldogabb országai is mind liberális demokráciák. Ez nem a véletlen műve. A liberalizmus elvei és az azok által létrehozott intézményeknek köszönhetően fenttartható békét és jólétet ért el az emberiség (Mounk, 2023, pp. 253–264).

2.2.2. *A kritikai rasszelmélet liberalizmus kritikája*

A Mounk által megírt kritikák magába foglalják a leggyakoribb liberális kritikákat a CRT és társmozgalmaival szemben, viszont ezek a kritikák nem maradtak válasz nélkül. A kritikai rasszelmélet kutatói már a kezdettől fogva megfogalmaztak kritikákat a liberalizmussal kapcsolatban, maga az egész irányzat azért született, mert ezek az akademikusok és aktivisták csalódtak és elégedetlenek voltak a liberalizmus keretrendszerével az Egyesült Államok rassz alapú problémáinak megoldásának ügyében (Delgado & Stefancic, 2023, p. 26). A liberális gondolkodók hozzáállását jól szemlélteti Gunnar Myrdal társadalomtudós 1944-es hipotézise, miszerint a modern rasszizmus csupán a liberális demokrácia teóriájának és gyakorlatának elszakadása hibájából fakad. Ezt az elméletet később Hochschild „anomália tézisnek” (anomaly thesis) nevezte el, miszerint a rasszizmus egy elmaradott és szörnyű anomália, mely megmagyarázhatatlanul bent ragadt a liberális demokratikus szellemiség által kidolgozott rendszerben. Közel két évtizedig küzdöttek ebben a hitben a polgárjogi mozgalom aktivistái, viszont idővel kiábrándultak ebből. 1984-ben a liberális anomália tézis helyett, Hochschild a „szimbiozisz tézist” (symbiosis thesis) hozza létre, miszerint a liberális demokrácia és a rasszizmus az Egyesült Államokban történelmileg és alapvetően is egymásra támaszkodnak, szimbioziszban élnek. A mai amerikai társadalom jelenlegi formájában csakis a rassz alapú rabszolgaságra alapozva jöhetett létre, valamint a rassz alapú diszkrimináció az, amely fenntartja a jelenlegi gazdagságát (Ladson-Billings, 2013, p. 37).

Sok liberális író hisz a „színvakságban”, az alkotmány semlegességének elvében és az egyenlő bánásmódban, helyzettől függetlenül. A gyakorlatban azonban a „színvak” vagy „rassz semleges” szakpolitikák és bírósági döntések általában azt jelentik, hogy teljesen figyelmen kívül hagyjuk a rassz kérdését és az ez által létrejött különbségeket, ami megakadályozza, hogy a rászorulókon segíteni tudjunk. Ennek manapság egy szélsőséges példáját látjuk, amikor is a

Legfelsőbb Bíróság azt hangsúlyozza, hogy még akkor sem szabad a jognak figyelembe venni a rassz kérdését, ha az a történelmi igazságtalanságok orvoslásának ügyében történik. Ennek a „színvak” jogi látásmódnak az az eredménye, hogy a diszkrimináció csak legészrevehetőbb formáival tudunk foglalkozni. De ha a rasszizmus mélyen bele van ágyazva a gondolkodásunkba és a társadalmi struktúrákba, ha a társadalom hétköznapi működésének a módja, akkor ezek a „semleges” intézmények és szokások alávetett helyzetbe fogják tartani a kisebbségeket. Csakis határozott, rassztudatos törekvések által tudjuk megoldani ezt a problémát, melyek hajlandóak a társadalmat nagymértékben átalakítani. Egy ilyen stratégia ami ebben segíthet, az a „lefelé nézés” („look to the bottom”) elve, mely azt javasolja, hogy minden új törvényt úgy kell megítélni, hogy a társadalom legszegényebb csoportjaira milyen hatással lesz. Ha ez a törvény nem enyhíti az ő szenvedésüket, vagy talán még rosszabbá is teszi, akkor el kell utasítania azt a társadalomnak (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 26–28).

A CRT kutatók nagy része továbbá meglehetősen kritikus a liberális jogok és polgárjogok koncepciójával szemben. Ez a kritika leginkább a CRT radikálisabb, materialista irányzatától érkezik, mely a rassz realizmus elve és gazdasági lencsén keresztül szemléli a történelmet. Ezek az akademikusok azt gondolják, hogy az amerikai (akár világ-) rendszerben a jogok szinte mindig csak a jogi eljárás rendjével foglalkoznak, de nincs érdemi szubsztanciájuk. Például nincsen lakhatáshoz, élelmiszerhez vagy felsőoktatáshoz való jog. Vagy nézzük azt a jelenséget, hogy a rendszer kiáll az esélyegyenlőség mellett, viszont ellenáll azoknak a programoknak, melyek az esélyeknek a valós, egyenlő kimentét is garantálni akarják, például az affirmatív akción keresztül, vagy azzal, hogy egyenlővé tegyék a különböző oktatási kerületek költségvetéseit. Továbbá a jogokat szinte mindig visszavonják, ha azok a hatalomban lévők érdekeivel ütköznek. Erre jó példa a gyűlöletbeszéd problémája, amely bár leginkább az etnikai, szexuális és nemi kisebbségeket súlytja, viszont a szólásszabadság nevében a jog általában megvédi az elkövetőt. Ezzel ellentétben az a beszéd, amely a hatalomba lévők ellen irányul, azt a jog szigorú büncselekményként könyveli el. Ilyen a gazdagok ellen elkövetett rágalom, a köztisztviselők elleni szóbeli vétek, egy államtitok kiadásának tette vagy egy kiadó szerzői jogainak megsértése (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 29–30).

2.2.3. *Az objektivitás és a perspektíva kérdése*

A CRT expliciten aktivista természete és értékválasztása miatt sokszor éri kritika abból a szempontból, hogy mennyire lehet komoly tudományterületnek nevezni. Az akadémia

hagyományos tudomány képe, az objektivitást, az értéksemlegességet és az empirikus kutatást emeli ki, mint alapértékek. Ezek közül az elvek közül több nem jelenik meg a CRT kutatók munkásságában, sokan pedig meg is tagadják őket. Ebben a részben szeretném megvizsgálni, hogy mit írnak a diszciplínában dolgozó írók ezekről a kérdésekről.

Az objektivitás és más „liberális akadémiai értékek” kritikáit leginkább a fekete nacionalista mozgalomban résztvevő szociológusok fogalmazták meg. Szerintük a racionalitás, az értéksemlegesség és az objektivitás ideái, melyek a liberális és felvilágosult értékekhez vannak kötve, valójában nem rasszizmustól mentes, kulturálisan semleges mércék, hanem a domináns fehér világnézet részei (Peller, 1995, p. 142).

Ezek a szociológusok továbbá az objektivitás és értéksemlegesség megkérdőjelezésén kívül elkezdtek összekötni az intellektuális és akadémiai kutatás természetéről alkotott általános feltételezéseket azon koncepciókkal, melyek igazolják a rassz alapú dominanciát. Ezek a kutatók azt állították, hogy az amerikai akadémiai normák egyfajta „akadémiai kolonializmust” (academic colonialism) alkottak, melyben az univerzalizmus és semlegesség köré szerveződő diskurzus a fehér felsőbbrendűség implicit ideológiájába van beleágyazva (Peller, 1995, p. 142).

Továbbá kritizálták a pártatlanság elvét és azt a dichotómiát, miszerint, ahhoz hogy valaki jó kutató legyen muszáj érzelmileg eltávolodnia a kutatása tárgyától, mivel az elfogultsággal jár. Azzal érveltek, hogy azok a kutatási normák, melyek előírják az empátia hiányának szükségességét és a kutatás tárgyától való egzisztenciális elszakadást, egy olyan értékválasztásra utalnak, mely igazolja a rassz alapú hierarchia feltételeit. Az „objektív” kutató és az ő kutatási tárgya közötti kapcsolat tükrözi a domináns és elnyomott kulturális csoportok közötti viszonyt. A kutatót körülvevő racionalitás és objektivitás centrikus retorika ugyan az, mint amelyet a hatalmi csoport használ fel a dominanciájának igazolására (Peller, 1995, p. 142).

A radikális kritika, melyet fekete nacionalista szociológusok és kultúrkritikusok fogalmaztak meg, azt állította, hogy nem létezhet objektív érvelés vagy tudás, mivel a rasszviszonyok által befolyásolt társadalmi struktúrában felvett pozíciónk alakítja ki azt, hogy mit hívunk „tudásnak” vagy „racionalitásnak”. Épp ezért nem lehet a feketék és fehérek közötti kulturális különbségeket semleges referenciakeretből tanulmányozni, mivel bármely referenciakeret az elnyomott vagy az elnyomó (fekete vagy fehér, kutató vagy kutatott) nézőpontjából indul ki. Továbbá a kulturális különbségek nem csak olyan közösségi szokásokban nyilvánulnak meg,

mint a vallási ceremóniák vagy a művészet, hanem azt is befolyásolják, hogy az emberek, hogyan érzékelik magát a valóságot és, hogyan élik meg a körülöttük lévő világot. Nem lehetséges létrehozni értéksemleges tudáselméletet, mivel maga a tudás fogalma a hatalommal rendelkezők eszköze arra, hogy a saját világnézetüket terjesszék. A hatalom birtokosai diktálják, hogy mi a tudás és mi csak mítosz, mi az ész és mi az érzélem, valamint mi objektív és mi szubjektív. Történelmi szemszögből maga a tudás fogalma is egy társadalmi koncepció. Az, hogy egy társadalom mit érez méltónak arra, hogy „tudásnak” hívjon, az annak a társadalomnak a kulturális kontextusától függ. A kultúra primer, melybe maga az episztemológia is bele van ágyazva (Peller, 1995, pp. 142–143).

Az objektivitás, a semlegesség és a nézőpont kérdése nem csak elméleti vagy akadémiai probléma, hanem mélyen bele van ágyazva az amerikai igazságügyi rendszerbe is. A CRT egyik fontos eleme, hogy felfedje azt, hogy az USA jogi diskurzusa a rassz és rasszizmus körül se nem objektív, se nem semleges. Maga a semlegesség koncepciójának fő funkciója ezekben a diskurzusokban az, hogy elfedje a tényt, hogy a fehér többségnek a perspektívája és véleménye az, mely általában megkapja ezt a jelzőt, és ezzel megkérdőjelezhetetlenné válik (Brown & Jackson, 2013, p. 14).

1978-as cikkében alkotta meg Alan Freeman az áldozat nézőpontjának (victims's perspective) és az elkövető nézőpontjának (perpetrator's perspective) elméletét. Amikor a Legfelsőbb Bíróság először foglalkozik egy ügyel és nincsen korábbi bírói vélemény, mely alapján döntsének, ők választják ki, hogy mely jogi elv álljon a szabályozás logikája mögött. A már korábban is említett, 1976-os *Washington vs. Davis* ügyben a Legfelsőbb Bíróság úgy döntött, hogy azok a jogszabályok melyeknek diszkriminatív hatásai vannak nem alkotmányellenesek, csakis azok melyeknek diszkriminatív céljuk volt beiktatásukkor. Ez a döntés azt érte el, hogy a diszkrimináció csak akkor számít jogilag is annak, ha az elkövető tette mögött diszkriminációs szándék áll, nem pedig attól, hogy ennek a tettnek milyen hatása van a rassz alapján marginalizált kisebbségekre (Brown & Jackson, 2013, p. 15).

Freeman a cikkében azt a tézis fogalmazta meg, hogy a diszkrimináció definiálása a megkülönböztetés szándékának megléte alapján, a megkülönböztetés hatásával szemben azt eredményezi, hogy a diszkriminációt az elkövető nézőpontjából definiálja, nem pedig az áldozat nézőpontjából. Az áldozatok számára a diszkrimináció az örökös alosztályként való társadalmi materiális létezését jelenti. Ez a nézőpont magába foglalja a létezés objektív

körülményeit (munkanélküliség, szegénység, hajléktalanság), valamint azt a tudatot, melyet ezek a körülmények termelnek ki. Az áldozatok számára, ha megszűnne a rassz alapú diszkrimináció, az egy hatalmas életkörülménybéli változással járna. A tény, hogy a diszkrimináció szándékos vagy sem számukra irreleváns, mivel ha e jelenség mögött nincs szándék, ők akkor is annak valós következményeit élik meg minden egyes nap. Ezzel szemben az elkövető nézőpontja a diszkriminációra úgy tekint, mint ami egy egyén által elkövetett tudatos diszkriminatív cselekedet, nem pedig egy társadalmi jelenség. Az elkövető nézőpontjából, mivel a diszkrimináció a rassz alapú gyűlölet következménye, emiatt a társadalomnak csupán meg kell büntetnie ezen deviáns tagjait, akik ez alapján cselekednek. A felelősség csupán korlátozott számú egyének és csoportok vállán nyugszik, és ha ezek az ignoráns cselekedetek korrigálva lettek, akkor egy igazságos társadalmi és gazdasági rend fog létrejönni. Freeman cikkének lényege az volt, hogy megmutassa, hogy az igazságügyi rendszer narratívája a rasszizmussal és diszkriminációval kapcsolatban nem objektív vagy értéksemleges, hanem annak eredménye, hogy a rendszer az elkövető nézőpontját választja az áldozatéval szemben, annak kapcsán, hogy mi számít diszkriminációnak (Brown & Jackson, 2013, pp. 15–16).

2.2.4. *A rasszi realizmus és az érdekkonvergenca elve*

Derrick Bell, fekete jogász és a Harvard Law School, valamint New York University professzora számít a kritikai rasszelmélet egyik alapító atyjának, továbbá a materialista irányzat egyik legfontosabb képviselőjének. Rengeteg alapirodalomnak számító írása közül a liberalizmus kritikája szempontjából a rasszi realizmus (racial realism) és az érdekkonvergenca (interest convergence) koncepcióit érdemes kiemelni (Delgado & Stefancic, 2023, p. 6).

Bell 1992-es „Racial Realism” című cikkét azzal a gondolattal kezdi, miszerint a korábbi dramatikus polgárjogi győzelmek ellenére sem lettek a feketék egyenlőek a fehérekkel. A rasszok közötti egyenlőség szerinte nem egy realiztikus cél, mivel az Egyesült Államok rasszista rendszerében ezt lehetetlen elérni. A feketéknek éppannyira szükséges, hogy reformálják magát a polgárjogi stratégiájukat, mint amennyire a rasszista törvényeket is reformálni kell. A jogi realizmus (legal realism) irányzatának gondolatait kell tovább fejleszteniük. Az irányzat fő tézise az, hogy a jogi rendszer a status quo megőrzésének a rendszere, mely csak alkalmanként és kiszámíthatatlanul szolgál menedékként az elnyomott rétegek számára. Ahelyett, hogy a realistákhoz hasonlóan megkérdőjeleznék az egész

jogtudomány rendszerét, a feketéknek sokkal szűkebb fókusz alkalmazva magát a rasszok közötti egyenlőség koncepcióját kell célkeresztbe venniük. Ezt az irányzatot rasszi realizmusnak (racial realism) hívják, mely egy jogi és társadalmi mozgalom, amelyre a feketék támaszkodhatnak a hangjuk és felháborodásuk hallattatása érdekében (Bell, 1995b, p. 302).

Derrick Bell fő állítása szerint a fekete emberek sosem fognak teljes egyenlőséget elérni az Egyesült Államokban. Még azok az eredmények is, melyeket hősiiesen ki tudnak harcolni, hosszú távon csak ideiglenes „progresszív csúcsokat” fognak produkálni. Rövidéletű győzelmek, melyek visszacsúsznak az irrelevanciába miután a rendszer adaptálódik hozzájuk, úgy hogy megőrizze a fehér dominanciát. Ez egy nehezen elfogadható tény, de a történelem sajnos megerősíti. Ezt el kell fogadnunk és olyan szakpolitikai döntéseket kell bevezetnünk, melyeket a rassz realizmus elve diktál. Ehhez a filozófiához először is el kell fogadniuk a feketéknek az alárendelt státuszuk állandóságát. Az elfogadással elkerülhető a kétségbe esés és megengedi azt, hogy olyan rassz alapú stratégiákat tudjunk megvalósítani, mely hosszú távon sikereket hozhat (Bell, 1995b, p. 306).

A maradandónak gondolt jogi precedensek megdöntötték vagy figyelmen kívül hagyták a bíróságok. Rengeteg fekete, akiket a jog által akartak kiemelni az alárendelt pozíciójukból az egyenlőségbe, most nagyobb szegénységben él, mint a „külön, de egyenlő” korszak alatt. Bár már nincsenek külön feketéknek és fehérnek fenntartott helyek, mint a Jim Crow időszakban, de a kortárs színelvű kevésbé látható természete ellenére sem kevésbé valós elnyomó. Sőt pont, hogy a diszkrimináció látható jeleinek hiánya, az mely azt a rasszsemleges képet adja, ami alapján a fehérek elhiszik, hogy a rasszizmus már a múlté (Bell, 1995b, p. 306).

Bell szerint nincs igazán okunk meghökkeni azon az előrejelzésén, miszerint a feketéket nem fogják egyenlőként elfogadni. Az egyenlőség, egy olyan státusz, mely csoport szinten több mint 300 éve nem adatik meg nekik. Erre a feketék jelenlegi helyzete is bizonyíték. A meghökkentő egyenlőtlenségeket kimutató empirikus felmérések ellenére sem tűnik úgy, hogy azoknak nagy hatása lenne a törvényhozók vagy az általános társadalom gondolkodására nézve. A 60-as évek „van egy álmunk” mentalitása a 90-es évekre rassz alapú megpróbáltatások szenvedésébe torkollott. A nemlétező lehetőségek pszichológiai hatásai talán még rosszabbak is, mint a gazdasági és szociális nélkülözés (Bell, 1995b, pp. 306–307).

A 60-as évek polgárjogi mozgalmainak veteránjaként Bell szerint fel kell ismernünk, hogy a rassz alapú jogorvoslatokra támaszkodás megakadályozta a mozgalom tagjait abban, hogy

észre vegyék, hogy a jogok csupán a diszkrimináció egy bizonyos formájának vetnek véget, ami aztán nemsokkal utána újra feltűnik kifinomultabb, de kevésbé sem elnyomó formában. Erre a problémára válaszul a feketéknek muszáj megvizsgálniuk és újra definiálniuk a rassz és esélyegyenlőség azon formáit, melyhez több mint egy évszázada ragaszkodnak (Bell, 1995b, p. 307).

A rasszizmus a gyakorlatban a feketék társadalmi sebezhetőségét jelenti. Ők tökéletes bűnbakjai lehetnek bármely bukott gazdasági vagy politikai intézkedésnek. Ez is bizonyítéka annak, hogy egy újfajta polgárjogi aktivizmusra van szükség, mely a rasszi realizmus által kidolgozott realisztikus politikák mentén történhet meg. A jogi egyenlőség idealista ígérete helyett, olyan politikákra van szükség mely a feketék valós anyagi helyzetén (szegénység, munkanélküliség, egészségügy hiánya) segítenek. Bell szerint Amerikában létezik valós potenciál a feketék számára, viszont ez nem az integráció, vagy a jogi egyenlőségben fog megvalósulni. Mint, ahogyan rabszolga felmenőik is, a mai feketéknek is fel kell ismerniük, hogy a szabadságért való küzdelem lényege az emberségük manifesztációja, mely csak erősödik az elnyomással szembeni ellenállásban, még akkor is ha azt az elnyomást sosem győzik le (Bell, 1995b, p. 308).

Derrick Bell már korábban is említett érdekkonvergencia (interest convergence) elve azt mondja ki, hogy a feketék jogi egyenlőségre irányuló törekvéseit a társadalmi rendszer csak akkor támogatja, ha az a fehérek érdekében is áll. Még a létező polgár- és egyenlőségi jogi törvények sem fogják megengedni a kellő jogorvoslatot a feketék számára, ha az a jogorvoslat a fehér közép- és felsőosztály társadalmi pozícióját fenyegeti. A jogorvoslati ügyekben a rassz alapú alkotmányos védelmeket nem a feketék által elszenvedett sérelmek jellege, vagy a fehérek felelősségének mértéke alapján állapítják meg, hanem az alapján, hogy ez a jogorvoslat a fehér közép- és felsőosztály által fontosnak tartott társadalmi érdekeket képviselje, vagy legalábbis azoknak ne ártson. A rassz alapú igazságtétel csak néha, időnként számít fontos értéknek a bíróságok és a társadalom törvényhozói számára (Bell, 1995a, p. 22).

Bell ebben a keretrendszerben elemzi a *Brown v. Board of Education* (1954) döntést, melyben a Legfelsőbb Bíróság végett vetett a közel egy évszázados iskolai szegregációnak. Ellentmondásosnak tűnhet, hogy egy deszegregációs döntés, hogyan szolgálhatja szigorúan a fehérek érdekeit, éppen ezért ennek a döntésnek az értelmezéséhez muszáj megnéznünk az akkori gazdasági és politikai helyzetet, melynek tükrében előnyös lehet a szegregáció

megszüntetése. Először is ez a döntés hitelességet adott az Egyesült Államok számára a harmadik világbéli országok hűségérét vívott harcában, a kommunista országokkal szemben. Legalábbis sok jogász ezzel a tézissel érvelt a deszegregáció mellett abban az időben. Továbbá a döntés megnyugtatta az amerikai feketéket, hogy a második világháború alatt beigért egyenlőségből talán mégis kapnak valamennyit. Sok fekete nem értette, hogy miért harcoltak egy olyan országért, mely generációk óta elnyomta őket és a hidegháború felmelegedésével miért kéne, egy olyan ország ellen harcolniuk (Szovjet Unió), mely egy generáció alatt a „teljes emberi méltóság” státuszába emelte világszinten a feketéket. Valószínű ez és ehhez hasonló hozzáállások elterjedésének félelme is motiválta a Legfelsőbb Bíróságot a döntés meghozatalára. Végül, de nem utolsó sorban, sok fehér felismerte azt, hogy a déli államoknak ahhoz, hogy egy vidéki ültetvényes agrár gazdaságból teljesen átlépjen az ipari kapitalista gazdaságba fel kellett számolniuk az államok által is támogatott szegregációt. A szegregáció és az általa kitermelt napszámos rendszerre sokan a Dél iparosításának akadályaként tekintették. Ezek az érvek bár nem elegendőek arra, hogy önmagában megmagyarázzák a *Brown* döntést, de fontos kontextus adnak arra, hogy ez miért is történt meg 1954-ben (Bell, 1995a, pp. 22–23).

2.2.5. *Az integráció és az univerzalizmus fekete nacionalista kritikája*

A mai kialakult domináns története az amerikai polgárjogi mozgalomnak a haladást lineárisan ábrázolja, melyben az ignorancia korszakából, ahol a rassz jelentős különbségeket eredményezett az emberek között, a jelen felvilágosult korszakába léptünk, melyben értjük azt, hogy a rassz nem számít, és az csupán történelmi maradványok és „kulturális örökség” formájába létezik. A narratíva linearitás képe egyfajta elkerülhetetlenség érzetét kelti, mintha az amerikai rabszolgaság rassz alapú kasztrendszeréből az integráció széleskörű elfogadásába való átmenet történelmileg determinálva lett volna. Valójában ez a folyamat se nem volt lineáris, se nem volt előre borítékolható, mivel az integráció normáinak széleskörű elterjedése a társadalmi erőviszonyok különböző színterein történt kulturális küzdelem eredményeként jött létre (Peller, 1995, p. 128).

Az integrációra úgy tekinthetünk, mint attitűdök és elvek összességére, melyek a rasszista dominancia definiálásának, valamint a rassz alapú igazságtétel célkitűzésének egy módja. Az integráció elméletnek fő koncepciói az előítélet, a diszkrimináció és a szegregáció. Az elmélet szerint ezek az elemek mind a rasszizmus gyökerének különböző megjelenései. Az integrációs elmélet szemszögéből a rasszizmus a tudatból származik, mely társadalmi jelentést tulajdonít

az emberek bőrszínének. A rasszizmus kognitív oldala az „előítélet”, ami az emberek mitikus sztereotípiák és szubjektív elfogultság alapján való megítélését jelenti. A kulcs elem ebben az elméletben az irracionalizmus képe, mely szerint az előítélet elfedi az ész működését. Ennek gyakorlati megvalósulása a fehér felsőbbrendűség mítosza, mely biológiai különbségeket vél felfedezni a fehérek és feketék között, melyben a fehérek az ész és a találékonyság tulajdonságaival vannak asszociálva, a feketék pedig az ostobasággal, a lustasággal és a mohósággal. A rasszizmus ignoranciájának ellentéte a tudás, mely valós rasszközi élményekre támaszkodik, nem pedig mitikus sztereotípiákra (Peller, 1995, p. 129).

Az „integrációs ideológiában” a rasszizmus akkor éri el társadalmi formáját, amikor a tudatban létező előítélet gyakorlatba valósul meg. Ebben az esetben a rasszizmus „diszkriminációként” ölt testet, mely a feketék és fehérekkel szembeni eltérő bánásmódot jelenti. Ezt a rasszok közötti irracionális különbségtétel legitimálja. A rasszizmus szisztematikus formája a Jim Crow rendszer de jure szegregációja volt, mely a fehér felsőbbrendűség ideológiájára alapozta a rasszi apartheid intézményesítését. Épp úgy, ahogyan az „előítélet” implicit módon szembe van állítva a tudással, úgy a „diszkrimináció” a semlegességgel van szembe állítva, mely itt az egyenlő bánásmód társadalmi gyakorlatát jelenti (Peller, 1995, p. 129).

E logika szerint tehát a szegregációra a megfelelő megoldás az integráció, mely a rasszizmus elleni társadalmi vízió. Az integráció elve azt jelenti, hogy tudati síkon le kell küzdenünk a bőrszín alapú előítéletünket. Az integrációs ideológia ezen elvére reflektálva, a legtöbb ember csak annyira gondolja magát lehetségesen rasszistának, amennyire elhiszi a bőrszín alapján irracionálisan kialakult sztereotípiákat. Az integrációpártiak szerint meg kell haladnunk a sztereotípiákat, annak érdekében, hogy minden embert rasszi csoportosítástól függetlenül egyénként kezeljünk. Ez gyakorlatban azt jelenti, hogy semleges normák alapján kell egyenlő bánásmódot biztosítani, valamint intézményes szinten véget kell vetni a rassz alapú szegregáció társadalmi rendszerének. Ha a semlegesség ideája átvette a diszkrimináció helyét, az egyenlő lehetőségek integrált intézményekhez fognak vezetni, melyekben a megszerzett élmények következtében a rasszizmus ignoranciájának helyét át fogja venni a felvilágosult tudás (Peller, 1995, p. 129).

Az integráció hívei a rasszizmust csak nagyon absztrakt formában tárgyalják, részben azért is, mivel ők maguk is szeretnék meghaladni azt az elfogultságot, melyet a rasszizmus tudati

gyökerének tekintenek. Az integrációs jövőképek erősen összefonódnak a tágabb értelemben vett liberális értékkel: az igazságba, az univerzalizmusba és a haladásba vetett hittel. Ennek az univerzalizáló keretrendszernek egyik következménye, hogy különböző és sokszínű társadalmi jelenségek ugyan olyannak kezdenek tűnni. A rassz, a nem, a szexualitás, a vallás, a nemzetiség és a nyelvi alapú társadalmi elnyomás mind ugyan arra a jelenségre vezethető vissza, mivel az összes előítélet eredménye, ami a semleges racionalitástól való eltérésként van értelmezve. Ebből láthatjuk, hogy ebben a keretrendszerben a különböző csoportok társadalmi alárendeltségének nincsen egy komplex, konkrét és történelmi értelmezése, hanem egy formális problémaként van felfogva a többségek és kisebbségek között, melyet a „diszkrimináció” koncepciója fog össze (Peller, 1995, p. 130).

Ennek az integráció univerzalista felfogásának egyik következménye, hogy megszületett a „fordított rasszizmus” (reverse racism) koncepciója. Mivel a rasszizmus az univerzális objektivitás normájától való eltérést jelenti, ezért annak bárki lehet az elkövetője és áldozata is, a társadalom történelmi tényezőitől és hatalmi viszonyaitól függetlenül. Tehát az integrációs keretrendszerben, az a fekete, aki az összes fehéret ugyan olyannak tartja, ugyan azt a fajta rasszizmust és diszkriminációt követi el, mintha egy fehér diszkriminálna a feketék ellen. Az integrációs szemszögből a rasszizmus rassz alapú gondolkodást jelent a világról. A liberális integrációs ideológia kivesz egyes társadalmi gyakorlatokat a rasszi erőviszonyok keretéből, mivel úgy gondolja, hogy nem hatnak rá ezek. Ilyen például a társadalmi javak elosztása, mely miután megtisztítottuk a rassz alapú „irracionális torzításoktól” egy teljesen személytelen és semleges folyamat lesz. Tehát a rasszizmus nem a csoportok és világnézetek közötti történelmi társadalmi küzdelmekként jelenik meg. A rassz alapú dominancia ezen szűk értelmezésének következtében a liberális integrációs keretrendszer gyakran a kiváltság és a státusz önigazoló ideológiájává válik (Peller, 1995, pp. 130–131, 133).

Már a hatvanas években is megjelent a fekete közösségben az integrációs politikának a megkérdőjelezése. Sokan úgy gondolták, hogy ha a teljes integráció tényleg be is következhetne, akkor sem lenne kívánatos, mivel az integráció ára a fekete rassz teljes abszorpciója és eltűnése lehet. Egyfajta csendes, fájdalommentes népirtás. A fekete közösségek felhívták a figyelmet az asszimiláció veszélyére, mivel szemtanúi voltak annak, ahogyan közülük a szerencsésebbek megmászták a társadalmi ranglétrát és egyből „integrálva” is lettek a fehér közösségbe, ahol egy másik kultúrába bekebelezve gyakran nyílt megvetéssel viszonyultak a korábbi etnikai és kulturális örökségükhöz. Továbbá sokan megállapították,

hogy az integráció valójában növeli a fehérek befolyását a fekete közösségek felett, mivel elpusztítják az intézményeiket, bekebelezik a vezetőiket, valamint hozzárendelik a feketék érdekeit a fehérekéhez. Az integráció ezen, ha nem is szándékos, de káros hatásait a fekete közösség minden rétege elszenvedte (Peller, 1995, p. 135).

A fekete nacionalizmus modern formáját Marcus Garvey harmincas évekbeli szegények közötti szervezkedésére lehet vissza vezetni. Ezt a szervezést a fekete muszlimok folytatták. Legjelentősebb elméleti fejlődésén és népszerűségének csúcán azonban a hatvanas és hetvenes években ment keresztül, amikor is az integráció alternatívájaként jelent meg. Főbb képviselői Malcolm X, Eldridge Cleaver, Stokely Carmichael, valamint a Black Panther Party. 1966-ban Willie Ricks és Stokely Carmichael elkezdte használni a „black power” (fekete hatalom) kifejezést, mely csak tovább mélyítette az integrációpártiak és a nacionalisták közötti szakadékot. Fekete és fehér integrációpártiak is úgy gondoltak a black power mozgalomra, mint a fehér felsőbbrendűség tükörképére, mint egyfajta „fordított rasszizmusra”. Ez a mozgalom egyrészt megsértette az integrációs elmélet „rassz semleges” gondolkodását, másrészt meg azt állította, hogy a hatalom, nem pedig az ész vagy az érdem határozta meg a társadalmi javak eloszlását. Ez a tézis meglehetősen felkavarta az integrációpártiakat, mivel ők a meritokrácia elvében hittek (Peller, 1995, pp. 135–136).

Az integrációpártiak általánosságban nem értették meg a fekete nacionalisták rassz alapú dominanciáról alkotott elemzését, mivel az ő univerzalista nézőpontjukból a fekete nacionalizmus magának a rasszizmusnak volt egyik formája. Épp emiatt sosem kezelték a nacionalisták álláspontját valós alternatívaként, vagy egy rendszerszintű elemzésként. Valójában a nacionalista álláspont alapvetően más világnézeten alapszik, ami miatt az integrációpártiak „haladó” reformjai számukra éppen, hogy regresszívnek tűnnek. Az integrációs ideológia univerzális és racionális világnézetével szemben, a nacionalisták a rasszt és a rasszizmust az amerikai történelem kontextusán keresztül próbálták megérteni. Ők a rassz alapú identitást központinak tekintették a társadalmi kapcsolatok ténylegesen megélt és átélt tényezőinek elemzésében. A rassz minden, csak nem szimmetrikus. Az integrációpártiak „időtlen”, a nacionalisták pedig „historicizált” koncepciókban gondolkodtak. Tágabban ez az ellentét megmutatkozik az univerzalizmus feltevései, valamint a nacionalisták kvalitatív kulturális különbség elmélete között (Peller, 1995, p. 137).

Az integrációs pártiak elmondásával ellentétben a fekete nacionalizmus nem hordozza inherensen magában a szeparatizmust. Ehelyett, a feketék, mint egy „nemzet a nemzetben” (nation, within a nation) képe szimbolizálja jól a rassz tudatos álláspont magját. A feketék egy különálló közösséget alkotnak a társadalmon belül, hasonló módon, mint ahogyan más államok nemzetei is kidolgoztak egy közösségi önidentitást. Az integrációs állítással szemben, miszerint a feketék és fehérek lényegében ugyan olyanok, a nacionalisták számára a feketék és fehérek különbözőek, abban a tekintetben, hogy más közösségekből, szomszédságokból és családokból származnak, valamint más történelmi háttérrel rendelkeznek. A fehér felsőbbrendűség ideológiájával szemben, viszont a fehérek és feketék közötti különbségeket nem természetes, esszencializált rasszi karakterisztikákban keresik, hanem ezen csoportok társadalomtörténetében, mely kontextusban születik meg az összes nemzeti identitás (Peller, 1995, p. 137).

Más nemzetekhez képest a feketék közösségét az köti össze, hogy felmenőiket koloniális alattvalóként elszakították korábbi kulturális és nemzeti háttérükből, akik a rabszolgaság, a kulturális elidegenedés és a fehér rasszizmus elleni több évszázados küzdelmük során egy kohézív közösségi identitást alakítottak ki. Ez a közös történelmi élmény az, mely az összes feketét összeköti az USA-ban, valamint az eltérő életkörülmények azok melyek elkülönítik őket más csoportoktól. A nacionalistáknak, e történelem által alkotott közösségképe azt állítja, hogy az identitás által kialakított kötődés, elismerés és szolidaritás a kiteljesedést serkentő és felszabadító erőként használható. Természetesen a történelmi megközelítés azt állítja, hogy ezek a csoportok és identitások jelentése nem szükségszerűen alakult ki, és még változhatnak, viszont a nacionalista világnézet egy önkéntes és vágyott asszociációt hirdet a fekete identitással. A társadalmi identitás alapját az az elképzelés adja, hogy minannyian egy történelmi kontextusba születünk, melyben a társadalmi valóság már úgy van strukturálva, hogy csak bizonyos dolgok elérhetőek számunkra. A már létező fekete közösséget nem kéne csak azért megtagadnunk, mert ez egy „meghaladandó csoportidentitás” lenne. A liberálisokkal állításával ellentétben, miszerint a csoport identitás az egyéni szabadság lehetőségét korlátozza, a nacionalisták szerint a történelmi struktúrák képezik a társadalmi jelentés alapkövét. A nacionalisták szerint ha a feketék képesek történelmi kontextusukkal identifikálni és ez alapján létrehozni egy szolidáris közösséget, azzal transzformálni lehet a fehér és fekete közösségek erőviszonyát. Számukra ez a rasszizmus felszámolásának megoldása, azaz a „black power” elérése. (Peller, 1995, pp. 137–138, 143–144).

2.3. A CRT kortárs kritikái

2.3.1. A konzervatív politikai kritika

A kritikai rasszelmélet az elmúlt évek heves amerikai politikai vitáinak lett tárgya. 2020-ban Donald Trump az elnökségének a vége felé kihangosította Christopher Rufo támadásait a CRT-vel szemben. Rufo ekkor a Discovery Institute thinktank kevésbé ismert kommentátora volt. Politikai aktivizmusa része a kreacionizmus és az értelmes tervezettség melletti kiállás, valamint a hajléktalanok és mentális betegek elleni zéró toleranciás politika támogatása (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 104–105). Rufo „Critical Race Theory Briefing Book” című könyvében azzal vádolja az elméletet, hogy tudatosan esszencializálja a rasszokat fekete és fehér kategóriákba, melyben a fekete pozitív, a fehér pedig negatív karakterisztikákkal van asszociálva. Továbbá könyvében azt állítja, hogy a CRT tanításai szerint minden fehér ember rasszista (López et al., 2021, p. 10). Ezek az állítások, feltehetőleg szándékosan, hamisak, mivel az anti-esszencializmus, valamint rasszizmus rendszerszintű, nem pedig individuális értelmezése, az elmélet alapvetéseinek számítanak.

A politikai ellenállás és támadások idővel csak még intenzívebbek lettek, a New York Times „1619 Project” névre hallgató történelmi lapszámsorozatára válaszul Trump 2021 januárjában megalapította a „1776 Commission”-t, mely a hazafias oktatást volt hivatott szorgalmazni. 2020 szeptemberében Trump aláírta az „EO 13950” nevű rendeletet, mely megvonta a pénzügyi támogatást olyan föderális intézményektől, melyek „megosztó koncepciókat” terjesztettek, valamint rasszi és nemi „bűnbakokat” gyártottak. Annak ellenére, hogy ezt a rendeletet Joe Biden beiktatása után visszavonta, 26 republikánus vezetéssel rendelkező államban hasonló törvényeket vezettek be. Bár a törvények nyelvezete nem mind ugyan olyan, de közös bennük, hogy az összes betiltja a „megosztó koncepciókat” az alkalmazotti tréning programokban, a K-12 oktatásban (elemi és közép iskola), valamint a diáktevékenységekben. Ezek a törvények megszabják az iskoláknak, hogy az Egyesült Államok történelmét csakis pozitívan mutassák be és hagyják a dokumentált történelmi és kortárs egyenlőtlenségeket figyelmen kívül (López et al., 2021, pp. 5, 8–9).

Első pillantásra furcsának tűnhet, hogy miért pont egy viszonylag kevésbé ismert akadémia diszciplína került az aktuálpolitikai csatározások középpontjába. Az a követelés, hogy ne tanítsák a CRT-t elemi és középiskolában elég abszurd, annak tekintetében, hogy ez egy olyan terület melyet még jogi egyetemeken is legfeljebb választható, specializált kurzusokon

oktatnak. Ebből is láthatjuk, hogy ezek a támadások valójában nem a CRT tartalmi kritikái, hanem a jobboldali ideológok a CRT-t egy elrettentő szimbólumként használják annak érdekében, hogy felerősítsék a rasszal és rasszizmussal kapcsolatos kulturális és politikai félelmeket (López et al., 2021, p. 4). Ennek a folyamatnak a menetét és célját Rufo egyik twitter posztjában nagyon nyíltan le is írta: *„Sikeresen rögzítettük a védjegyüket - a kritikai rasszelméletet - a közbeszédbe, és folyamatosan növeljük annak negatív megítélését. Idővel [politikailag] mérgezővé fogjuk tenni, mivel az összes különböző kulturális örökséget e koncepció alá fogjuk sorolni. . . . A cél az, hogy ha a nyilvánosság valami örökséget olvas az újságban, akkor azonnal a "kritikai rasszelméletre" gondoljon. Dekódoltuk a kifejezést, és úgy fogjuk újra kódolni, hogy minden kulturális konstrukciót hozzárendeljünk, mely népszerűtlen az amerikaiak körében”* (Delgado & Stefancic, 2023, p. 105).

Ennek a politikai kampánynak több céljai is van. Elsőként ezzel szeretnék mobilizálni a politikai bázisukat, elsősorban a lokális és tagállami tisztségek elnyerése érdekében. A radikális- és „alt(ernatív)”-jobboldali politikusok már korán felismerték ezeknek szenzitív akutálpolitikai „kultúrháborús” kérdéseknek a potenciálját, amivel maguk mellé tudják állítani a konzervatív és „centrista” szavazókat. A CRT, mint kampánytéma nagyon hasonló funkciót tölt be, mint korábban az unisex mosdók és a transznemű sportolók tematizálása (López et al., 2021, pp. 10–11).

A CRT elleni támadásoknak leginkább az akadémikusok, tanárok és oktatási alkalmazottak esnek áldozatul. Ez nem véletlen, mivel hagyományosan az egyetemek adnak teret a világ tanulmányozásának és a kritikus gondolkodásnak. A cél az, hogy az amerikai történelmet a fehér patriarchális értékek mentén tanítsák és megőrizték a hősiesség, egyenlőség és szabadság köré kreált mítoszát az államnak. Az ország politikai, gazdasági és társadalmi intézményei úgy vannak strukturálva, hogy fenntartsák ezt az alapító mítoszt és emiatt, bárki, aki ezt a status quot megkérdőjelezi az gyanússá, hazafiatlanná és Amerika ellenessé válik a köztudatban. Ezek a támadások önmagukban anti-demokratikusak, mivel lényegük a cenzúra, valamint a progresszív felsőoktatás elleni anti-intellektuális támadások nagyobb kontextusába helyezhetők. Összességében a politikai támadások arra törekszenek, hogy fenntartsák az Egyesült Államok rassz alapú hierarchiáját, megfosszák a marginalizált embereket a jogaiktól, valamint, hogy eltereljék a populista retorikára érzékeny szavazók figyelmét a valós politikai, gazdasági, jogi és társadalmi reformok szükségességéről (Conway, 2022, pp. 711–716).

Fontos, hogy szem előtt tartsuk ezeknek a támadásoknak az okát és a célját. Ez természetesen nem egy új taktika, már a második világháború utáni McCarthyizmus is hasonló retorikával rendelkezett (López et al., 2021, p. 6). Továbbá ez nem is az utolsó ilyen politikai támadás, mely a „kultúr háború” felperzselésével igyekszik polarizálni az embereket és elterelni a figyelmüket a materiális politikai kérdésekről, valamint a rassz alapú hierarchia status quojáról. Jelenleg a CRT aktuálpolitikai hívószavát a DEI (Diversity, Equity and Inclusion) elvének újra definiálása kezdi felváltani a kortárs konzervatív és alt-jobboldali szférában. Valójában ennek a vállalati irányelvnek semmi köze nincs, sem a CRT-hez, sem ahhoz amit kritikusai állítanak, de ahogyan azt Rufo is állította, ez nem lényeg, csak az, hogy minden rasszal kapcsolatos terminológust negatív érzésekkel kössenek össze (Wigfall, 2023, pp. 16–17).

2.3.2. *A 1619 Project és annak kritikái*

A konzervatív támadásoknak részeként a The New York Times „1619 Project” névre hallgató kiadványát is érték kritikák. Ez egy hosszú formátumú multimédiás riportként jelent meg először 2019-ben a Pulitzer díjas Nikole Hannah-Jones vezetésével. A projekt neve arra az évre utal, amikor megérkeztek az első afrikai rabszolgák Virginiába. Fő célja az USA történelmének újra keretezése, úgy hogy a rabszolgaság következményeit és a fekete amerikaiak hozzájárulásait tegye a nemzeti narratíva középpontjába (López et al., 2021, p. 5). A konzervatív politikai támadásokat és az arra adott választ már megvizsgáltuk az előző szekcióban, viszont léteznek ennél kifinomultabb és jóhiszemű kritikái is ennek a projektnek, melyeket ebben a részben fogok megvizsgálni.

A projekt több formában is megjelent: először 2019-ben online különszámként a New York Times oldalán, még ugyan az nap fizikai kiadásban, később podcast formában, valamint ami számunkra a legfontosabb, egy átdolgozott és javított hosszabb könyvként. Ezek együttvéve egy igazán emlékezetes kiadványt alkotnak, mely egy erős nemzeti vitát indított el a rabszolgaság hagyatékával és az amerikai társadalom jelenlegi igazságtalanságaival kapcsolatban. Viszont azt fontos kiemelni, hogy a kiadvány írásai és annak különböző verziói gyakran ellentmondásosak és narratívájuk gyakran szétszórt. Ez megmutatkozik a „The 1619 Project: A New Origin Story” című könyvkiadványban, mely bár kicsit finomítja a magazin lapszámának állításait és javítja némely faktuális hibáit, de az előző verzióhoz képest már ki is lép a történelmi narratívából és az olvasókat cselekvésre hívja fel (Lozada, 2021).

A kiadvány azzal a gondolat kísérlettel indul, hogy mi lenne, ha az Egyesült Államok alapításának dátumát, nem az általánosságban elfogadott 1776-tól számítanánk, hanem 1619 augusztusától, amikor megérkeztek az első afrikai rabszolgák Amerikába. Ez a feltételezés pár mondattal később már kijelentéssé változik, és a projekt írói azzal érvelnek, hogy a rabszolgaság az Egyesült Államok „eredendő bűne”. A projekt újság verziója a kiadvány céljaként azt jelöli ki, hogy az USA történelmét a rabszolgaságra fókuszálva írja le, úgy, hogy explicitte tegye azt, hogy az ország alapjait a rabszolgaságra építették. Ennek viszont ellentmondva Silverstein, a könyv bevezetésének szerzője, egy évvel későbbi cikkében azt javasolja, hogy a 1619-es születési dátumot csak metaforaként kezeljük és ezért is törölték az online verzióból a „valós alapítás” kifejezést. Egy évvel később viszont ennek az állításnak is újra ellentmond azzal, hogy 2021-es cikkében úgy fogalmaz, hogy 1619-et „lehet az USA kezdetének tekinteni”. Ebből is látszik, hogy maga a projekt alaptézise és célja is még a szerzői számára sem egyértelmű (Lozada, 2021).

A projekt alaptézise és célja azért fontos, mivel annak történelmi témájánál a keretezés rendkívül sokat számít. A kiadvány főszerkesztője, Hanna-Jones is azzal érvel a könyv változatban, hogy a történelem nem csak arról szól, hogy mi történt a múltban, hanem hogy hogyan gondolkodunk arról, ami történt. Azzal, hogy Amerika születésének dátumát 1776-ról, 1619-re változtatták, és ezt egy „igazabb alapításnak” nyilvánították ki, a projekt valószínű részben hozzájárult a körülötte kialakult akadémiai konfliktushoz, mivel ezzel a hagyományos történelmi keretezést kérdőre vonták (Lozada, 2021).

A kiadvány egyik központi tézise, amely a legnagyobb ellenállást váltotta ki az kritikusai között, az volt, hogy az amerikai gyarmatok lakóinak egyik fő indoka a függetlenségük kikiáltására a rabszolgaság intézményének megvédése volt. A projekt szerzői szerint ebben az időben a Brit Birodalomban a rabszolgaság eltörlése egyre népszerűbb ötletté vált, viszont az amerikai gyarmatoknak gazdaságilag rendkívül káros lett volna, és az elszakadással ezt a hatalmas tőkét gyártó ipart akarták megvédeni. Valójában ez ennél komplexebb volt, mivel bár a rabszolgaság védelme ténylegesen egy létező motiváció volt a függetlenségi háborúban, de korántsem lehet a fő okok közé sorolni, sokkal kevésbé volt lényeges, mint ahogyan azt a kiadvány hangsúlyozza. További pontatlanságok jelennek meg, amikor a szerzők a korai amerikai rabszolgaságról írnak, melynek szövege inkább jobban hasonlít az antebellum (1812-1861) időszak homogénebb jogi rendszerére, mintsem a tényleges koloniális időszak diverzebb realitására (L. M. Harris, 2020).

A rabszolgaság megőrzéséről szóló mondat került a kritikák középpontjába. Válaszul egy levélben öt neves történész azzal érvelt, hogy a New York Times a történelem több fontos tényét pontatlanul vagy hibásan ábrázolta és követelték, hogy a lap adjon ki egy korrekciót ezekről a hibákról. Ezt a lap nem tette meg, viszont Hannah-Jones a kritikákra reagálva ezeket némileg javította a könyv kiadásban. Ezek a hibák azért is sajnálatosak, mivel a 1619 Project egy nagyon szükséges kezdeményezés arra, hogy az USA szembe nézzen történelmi múltjával és annak jelenbeli hatásaival, viszont a faktuális hibák és leegyszerűsítések bőséges muníciót adtak a különböző rosszhiszemű támadásoknak. Az Egyesült Államokat nem csupán a rabszolgaság intézményének megvédése céljából alapították, viszont abban igaza van a Times írásának, hogy a rabszolgaság egy rendkívül központi eleme volt, mind gazdaságilag, mind kulturálisan (Gasman, 2021; L. M. Harris, 2020).

A 1619 Project a történelemnek egy limitált áttekintését adja, viszont minden hibájának ellenére is egy rendkívül fontos és szükséges írás. Több történész, akadémikus és tanár is beállt a projekt mellé, akik fel is használják tanterveik kialakításában (Gasman, 2021). A mai akadémiai és politikai diskurzusokban is egyre hevesebbek a történelmi és emlékezetpolitikai viták, mivel ezek maguk az amerikai identitás gyökeréig nyúlnak vissza. Bár a faktuális hibákat könnyű kimutatni és kritizálni az írásban, magát azt a világnézetet sokan nem veszik észre, mely a feketék szerepét konzisztensen alábecsüli az amerikai történelemben annak érdekében, hogy a fehéreket mutassa be az egyenlőség, a szabadság és a demokrácia ideáinak egyetlen őrzőiként. A 1619 Project ha bár néhány hibát vétve, de elindult azon az úton, amivel megpróbálja ezt a történelmi narratívát korrigálni (L. M. Harris, 2020).

2.3.3. *Az affirmatív akció kérdése*

Az elmúlt évek heves vitái közé tartoznak az affirmatív akciót (affirmative action) ért kritikák is, mely a CRT mozgalom aktivistáinak egyik szívügye. Az *„affirmatív akció, az Egyesült Államokban a kisebbségi csoportok tagjai, valamint a nők foglalkoztatási vagy oktatási lehetőségeinek javítására irányuló aktív erőfeszítés. Az affirmatív akció az ilyen csoportokkal szembeni, hosszú ideje fennálló megkülönböztetés hatásainak kormányzati orvoslásaként [...] olyan politikákból, programokból és eljárásokból áll, amelyek korlátozott előnyben részesítik a kisebbségeket és a nőket az állásfelvétel, a felsőoktatási intézményekbe való felvétel, az állami szerződések odaítélése és egyéb szociális juttatások terén. Az affirmatív akció[ban részesülés] általános kritériumai a rassz, a fogyatékoság, a nem, az etnikai*

származás és az életkor” (The Editors of Encyclopædia Britannica, 2024). Tehát az affirmatív akció a pozitív diszkrimináció egy formája, viszont annál a fogalomnál sokkal egzaktabb programok és törekvések összeségét foglalja magában.

Az 1954-es *Brown v. Board of Education* Legfelsőbb Bírósági döntést követően a 60-as és 70-es évek folyamán a jogrendszer nem csak azt vette figyelembe, hogy egy törvény explicit diszkriminatív-e, vagy meg van-e benne említve a rassz, hanem ezen törvények valós hatásait is. Ugyan ennek az időszaknak az eredményeként 1965-ben Lyndon Johnson elnök rendeletének köszönhetően a nemzet adoptálta az affirmatív akció programját. Hamarosan rengeteg föderális és tagállami hivatal, iskola és egyetem is intézményesítette a programot. A hetvenes évek közepére annyira bevetté váltak az affirmatív akció programok, hogy Allan Bakke, akinek elutasították a jelentkezését a Kaliforniai Egyetemtől, pert indított annak érdekében, hogy a rassz tudatos felvételi eljárást alkotmányellenessé nyilvánítsák ki. Ennek következtében a Legfelsőbb Bíróság szűkítette az affirmatív akciós programok keretét azzal, hogy betiltották a kisebbségi kvótákat, valamint, hogy minden jelentkezőt minden másikkal kötelezően össze kell hasonlítani. Ennek ellenére az egyetemek, ha megfogatták ezeket a limitációkat, akkor is figyelembe vehették a rassz, annak érdekében, hogy egy sokszínű akadémiai közeget hozzanak létre. Ennek ellenére a Legfelsőbb Bíróság többször is megkérdőjelezte a diverzitás jogi racionalitását az évtizedek alatt, például a *Grutter v. Bollinger* ügyben, ahol ráerősítettek a *Bakke* ítélet téziseire (Delgado & Stefancic, 2023, pp. 133–134). Az elmúlt években az affirmatív akció programja újabb jogi kihívásokkal nézett szembe. 2022-ben a Legfelsőbb Bíróság két olyan ügyet is fogadott, mely egyetemek felvételi eljárásait kérdőjelezték meg. 2023 júniusában a Bíróság 6-3-mas konzervatív többséggel azt a döntést hozta, hogy a Harvard és az Észak-Karolinai Egyetem is megsértette az egyenlő bánásmód védelmét garantáló törvényt. Gyakorlatban ez az ítélet minden olyan affirmatív akciós program betiltását jelentett, mely a rasszt valamennyire is számításba veszi a jelentkezők felvételének elbírálása során (The Editors of Encyclopædia Britannica, 2024). Természetesen ez nem jelenti az affirmatív akciós programok végét, mivel a különböző intézmények minden jogi korlátozás ellenére is hajlamosak megtalálni a megoldást a pozitív diszkriminációs intézkedések alkalmazására.

Az affirmatív akció körüli viták központi eleme az érdem és a meritokrácia kérdése. Sok amerikai konzervatív kiállt a program ellen, mert szerintük sérti az érdem alapú felvételt, stigmatizálja a kisebbségeket, valamint „fordított diszkrimináció” a fehérekkel és férfiakkal

szemben. A konzervatív erők nagy politikai kampányokat folytatnak annak érdekében, hogy betiltassák az affirmatív akció összes formáját (Delgado & Stefancic, 2023, p. 134).

Az affirmatív akció körüli viták jól demonstrálják azt, hogy a kortárs narratívák is még mindig mennyire a rassz, az elfogultság és az érdem univerzalista értelmezéseire alapszanak. A rassz tudatos politikákat aggasztónak találják a liberálisok és konzervatívok egyaránt, mivel az érdem és a meritokrácia személytelen és univerzális elveivel szembe mennek. A liberálisok szerint az affirmatív akció csupán egy ideiglenes megoldás lehet a múlt igazságtalanságainak orvoslására, mely segít felemelni a hátrányos helyzetből érkezőket és amikor az integráció sikeresen megtörtént utána már nem lesz szükség rá, mivel akkor beköszönt az egyenlő lehetőségek korszaka. Továbbá amellet is érvelnek, hogy nem csak az érdem az egyetlen, melyet figyelembe kell venni egy felvételi eljárásnál, hanem a diverz közösségek létrehozatala is önmagában egy érték (Peller, 1995, pp. 131–132).

Legyen az akár a liberális jogorvoslati, diverzitás vagy a konzervatív érdem narratívája, mindegyikben a rejtett premissza az, hogy a kisebbségi jelentkezők kevésbé felelnek meg a személytelen, semleges és objektív kritériumoknak, mint a többségi társadalom. Tehát ahhoz, hogy a kisebbségeket is beengedjük az intézményekbe lejjebb kell adnunk a meritokratikus standardjainkon. A konzervatívok azt hangsúlyozzák, hogy a „színvakság” elvéhez kell tartanunk magunkat, még akkor is, ha az szegregált intézményeket eredményez. A liberálisok ehhez képest egy időben és kiterjedtségében is limitált rassz tudatos politikát szorgalmaznak az integráció érdekében. Mégis, mindkét narratíva azzal a feltételezéssel operál, hogy az érdem egy olyan objektív és semleges tény, mely az amerikai életét meghatározó társadalmi és hatalmi viszonyokon kívül létezik (Peller, 1995, p. 132).

A CRT kutatók nagyrésze ezzel nem ért egyet. A jelenleg is használt „standardoknak” a kritériumait még a nyílt diszkrimináció és az állami szegregáció időszakában alkották meg. Az objektivitás, a racionalitás és semlegesség nyelvezetére alapuló érdemről szóló diskurzus, mely elválasztja a méltókat a méltatlanoktól, maga is arra szolgál, hogy igazolja a rassz alapú dominanciát. Ez az önigazolás segít elhithetni a rasszi hierarchia fehér haszonélvezői számára azt, hogy a társadalmi pozíciójukat a saját érdemüknek köszönhetik, nem pedig a társadalmi hatalmi struktúráknak és a rassz alapú dominanciának (Peller, 1995, pp. 132–133).

Az objektivitás és a meritokrácia narratívájának eredménye az oktatási rendszerben megfigyelhető standardizált teszteléssel való megszállottság. Az SAT (az USA-ban az

érettségihez hasonló teszt) és annak jogász verziója, az LSAT gyakorolható tesztek, melyek a magas szocio-ökonómiai háttérű embereket előnyben részesítik, mivel nekik van pénzük és idejük a drága tesztfelkészítő kurzusokra járni. Az elért LSAT pontszám csak az első éves jegyeit tudja előre jelezni a hallgatóknak, azt is csak kis korrelációval, de olyan fontos emberi kvalitások nem mér, mint az empátia, az ambíciózusság vagy a kommunikációs készség. Az érdem koncepciója meglehetően szituációfüggő, valamint a mérés célkitűzését szolgál igazolni (Delgado & Stefancic, 2023, p. 135).

Richard Sander, a UCLA egyik oktatója másfajta kritikát fogalmazott meg az affirmatív akcióval szemben. Szerinte a jelenlegi jogi egyetemeken használt affirmatív akció formája sok feketét a mélyvízbe dobja, akik emiatt magas arányban buknak ki ezekről az egyetemekről. A program nélkül ezek a diákok, az akadémiai hierarchiában lejjebb lévő egyetemekre járnának, ahol sokkal boldogabbak és sikeresebbek lennének. Ezen programok támogatói azzal érvelnek ez ellen, hogy az affirmatív akció kedvezményezettjei nagytöbbségben jól beilleszkedett hallgatók, akik a nagyobb egyetemek erőforrásainak és kiterjedt alumni hálózatának köszönhetően később is nagy arányban sikeresek. Más CRT kutatók szerint az affirmatív akciót inkább családi jövedelem vagy osztályalapon kéne folytatni. Ez azért lenne hasznos, mivel talán nagyobb támogatást élvezne a „színvakság” híveinek körében, valamint nem csak a kisebbségeken segítene, hanem minden szegényen egyszerre. Ennek a megközelítésnek viszont az a kockázata, hogy csak még jobban vissza esnének a rasszi kisebbségek, mivel a szegény fehérek populációja sokkal nagyobb, mint a feketéké, ezért elsősorban ők lennének ennek a programnak a kedvezményezettjei (Delgado & Stefancic, 2023, p. 136). A program részletkérdéseitől eltekintve elmondható, hogy nagyrészt egy jó lépés a kisebbségek felzárkóztatására, viszont azt nem szabad elfeledni, hogy ez csak egy tüneti kezelése a társadalmi strukturális elnyomásnak.

2.4. A kritikai rasszelmélet és a marxizmus

Bár a marxizmus áll a legközelebb ideológiailag és módszertanilag a rasszkritikus elmélethez az eddig vizsgált filozófiai keretrendszerek közül, de ez nem jelenti azt, hogy mindenben egyetértene a két irányzat. Annak ellenére, hogy mindkét elmélet rendszerekben gondolkodik, az elnyomás és dominancia központi elem bennük, valamint a társadalmi és hatalmi viszonyokat vizsgálják, jelentős különbséget látunk a fogalmak tartalmi jelentésében. E fejezetben szeretném megvizsgálni a marxista írók kritikáit a CRT-vel kapcsolatban, valamint

azt, hogy hogyan lehetne a két irányzatot egy egységes keretrendszerbe vonni, anélkül, hogy az egyiket a másik fölé helyeznénk.

Bár a marxisták nem a rassz és rasszizmus politikai és gazdaságtani jelentőségét próbálják elvitatni, sőt a legtöbb marxista aktivizmusnak a rassz alapú elnyomás és az elnyomottak emancipációja egy alapköve. A marxizmus és a CRT közötti vita fő kérdése az, hogy hogyan lehet a legjobban megmagyarázni a rassz és osztály közötti kapcsolatot, valamint, hogy a rassz és rasszizmussal, hogyan érdemes foglalkozni a társadalmi kritikákban, valamint a politikai gyakorlatban (Dumas, 2013, p. 115).

A hidegháború mindenre kiható ideológiai hadviselésének köszönhetően a rassz és rasszizmusról folytatott akadémiai diskurzusokban szinte teljesen kihalt a marxista osztály koncepció antagonisztikus kapcsolati rendszere, melynek helyét a neo-weberiánus státusz és élet stílus koncepciói vették át. A strukturalizmus és posztstrukturalizmus elméleteinek térnyerésével az osztályharc folyamatát felváltották a hatalmi és differenciált viszonyok koncepciói. Ebben a kontextusban a CRT irányzata a társadalmi termelési viszonyok és a munkamegosztás fontosságának egyfajta újrafelfedezése volt. Viszont az „osztály”, mint fogalom integrálása az interszekcionális keretrendszerbe, és annak egyenlővé tétele olyan fogalmakkal, mint a rassz és a nem, feloldotta annak, valamint az osztályviszonyok fogalmának strukturálisan meghatározó jellegét. Ennek eredményeként az osztály dinamikus viszonyjellege gazdasági faktorokból származó identitássá redukálódott, annak ellenére, hogy a CRT is kritikus a kapitalista termelési rendszerrel, valamint annak a rasszi dominanciát igazoló jogi ideológiájával szemben (Juan, 2005, pp. 333–334).

Azzal, hogy az osztály is egy identitássá redukálódik, annak helyébe a rassz kerül mint primer faktor a társadalmi egyenlőtlenségek magyarázatában. A marxista gondolkodók számára a társadalmi egyenlőtlenségek alapja a termelési mód, azaz a kapitalizmus, valamint annak politikai gazdaságtana és osztály alapú kizsákmányolása. Az marxista osztálykoncepció, mely a termelésben betöltött szerepre és termelőeszközhöz való tulajdonviszonyra alapoz, központi szerepet tölt be a marxista elemzésben az emberi életkörülmények és az elnyomás magyarázataként. Az egyenlőtlenség társadalmi konstrukciójának magja a népesség fölötti materiális uralom és a kapitalista világrendszer érdekei által történő gazdasági kizsákmányolás. A rassz (vagy a nem, a szexualitás) nem rendelkezik ugyan olyan szintű jelentéssel vagy konstruktív hatalommal, mint az osztály fogalma. Bár a CRT fontos társadalmi kérdésekbe

nyújt betekintést, de nem rendelkezik azzal az átfogó elemzéssel vagy politikai programmal, mely szükséges a tőke elleni harcban. Sok marxista számára az „osztály és a rassz közötti vita” redundáns, mivel az osztály egy tágabb keretrendszer melyen belül tud csak a rassz bármit is jelenteni. (Dumas, 2013, p. 115). *„A rassz az a modalitás, amelyben az osztály megélése történik...[valamint az] a közeg is, amelyben a faji viszonyokat tapasztaljuk”* (Juan, 2005, p. 337).

Továbbá a marxista írok ebből a megállapításból kiindulva azért is kritizálják a CRT-t, mivel szerintük az elméletnek nincs egy koherens teóriája azzal kapcsolatban, hogy a kapitalizmus hogyan konstruálja a rassz koncepcióját és, hogyan operacionalizálja a rasszizmust. Ha elfogadjuk azt, hogy a rassz egy társadalmi konstrukció, akkor azt is meg kell értenünk, hogy a rasszizmus funkciójában arra szolgál, hogy a kapitalisták érdekében kizsákmányolja és uralja a „másokként” megbélyegzetteket. A rasszizmus az egyik fő ideológia, mely alapján a társadalmi materiális viszonyok szervezve és igazolva vannak a kapitalista tőkefelhalmozás fenntartása érdekében. Az osztály, a rasszal ellentétben, nem csak egy konstruált kategória, hanem valós, történelmi és materiális viszonyokra referál. Azok a társadalmi mechanizmusok, melyek a „rassz” megjelenését eredményezték mélyen az osztályviszonyokban gyökereznek, tehát a rasszról bármiféle kritikai diskurzus csakis az osztályharc és a kapitalizmus történelmi materialista kontextusában történhet (Dumas, 2013, p. 116).

Végül fontos kiemelni a fehér felsőbbrendűséget, mint azt a struktúrát, amelyben a jelenlegi rasszizmus létezik. Ez több szempontból is problémás koncepció a marxista írok szerint. A koncepció egyik fő problémája, hogy homogenizálja a fehéreket, mintha minden fehér ember egyenlő privilégiumokat nyerne belőle, a termelésben betöltött szerepétől függetlenül, valamint a kisebbségi populációkban pedig figyelmen kívül hagyja a hatalmas osztálykülönbségeket. Továbbá, fontos, hogy a fehér felsőbbrendűség tézise önmagában nem magyarázza a rasszizmus kontinuitását, mivel nem szükséges, hogy kapcsolódjon a termelési módhoz és a kapitalizmus fejlődéséhez. Emiatt a CRT kutatók rasszizmus elemzése nem elég pontos, mivel a fehér felsőbbrendűség önmagában nem lehet a rasszizmus folyamatos reprodukálásának oka (Dumas, 2013, pp. 116–117). A fehér felsőbbrendűség és a rasszizmus a kapitalizmus termelési módja és az az által kitermelt osztályokkal ellentétben nem a marxi gazdasági alap része, hanem a felépítményé, mely azt az alapot legitimálja. Tehát a kapitalizmus és az osztályviszonyok az elsődlegesek, melyet legitimál és fenntart a rasszi hierarchia.

Ennek ellenére a CRT és a marxizmus között nincsenek összeegyeztethetetlen ellentétek. A marxista elemzéseknek megvan a veszélye, hogy az osztály redukcionizmus hibájába esnek, melyben csak a gazdasági és osztály folyamatokat szemlélik, de olyan más társadalmi faktorokat, mint a rassz, hajlamosak alul teorizálni. Éppen ezért, hogy egy olyan egységes analitikus keretrendszert alkossunk, melyben az osztály és a rassz is megkapja a saját helyét, szükséges a két irányzat vegyítése. A rasszizmus továbbra is egy konstans és szükséges eleme az amerikai, valamint világkapitalizmusnak. Funkciójában megosztottá teszi a munkásosztályt, ezzel megakadályozva a rasszi vonalakon túlívelő szolidáris politikai cselekedet, valamint a kisebbségeket, bármely osztályban is legyenek, annak az osztálynak az alsóbb rétegébe szorítja, amivel a tőkés rendszer több értéktöbbletet tud kinyerni munkájukból, mint a fehér társaikéból. Tehát a mai USA-ban a tőke birtoklása a fehérséggel, a birtokoltság és a leértékelés pedig a feketeséggel van asszociálva (Young, 2011, pp. 509–510).

Az egyesített elméletnek jó példája a neo-marxista „rasszizálás” (racialization) koncepciója. A rasszizálás arra a folyamatra utal, amikor a társadalom az embereket különböző „rassz” kategóriákba sorolja. Ami ebben a neo-marxista elméletben egyedi, hogy ezt a folyamatot összeköti a történelmi, gazdasági és politikai faktorokkal, különösképpen a kapitalista termelési móddal, valamint a migrációs mintákkal. A rasszizálás folyamatában az emberek közti társadalmi viszonyokban a biológiai karakterisztikák szignifikanciát kapnak, olyan módon, hogy ezek elkülönült szociális kollektívákat alkossanak. Bár a rasszizmust nem kizárólagosan a kapitalizmus termelte ki, mivel azt megelőzi, de a jelenlegi rasszi kategorizálások nagyban kötődnek a kapitalizmus létrejöttéhez. Azért érdemes a „rasszizálás” fogalmát használni a „rassz” helyett, mivel ezzel tudjuk megérteni, hogy különböző embercsoportok, különböző helyi és történelmi kontextusban, hogyan lesznek be kategorizálva, valamint, hogy ez a kategorizálás, hogyan kötődik a gazdasági és politikai folyamatokhoz (Cole, 2015, pp. 2–3). Az elmélet egyik fő állítása, hogy ez a kategorizálás az alapján történik meg, hogy az adott termelési mód uralkodóosztálya a rasszi hierarchia, milyen formájából tudja kinyerni a legnagyobb legitimitást uralmához, valamint hogyan tudja maximalizálni a gazdasági kizsákmányolást és a termelést.

A rasszizálás koncepcióját kiválóan használja fel Cheryl I. Harris, CRT kutató, a „Whiteness as Property” című szövegében. Harris (1995) azt vizsgálja, hogy hogyan jöttek létre a mai „fekete” és „fehér” rasszi kategóriák az Egyesült Államokban. Fő tézise, hogy ezek a kategóriák az atlanti rabszolga kereskedelemmel jöttek létre, valamint nagyon erősen kötődnek a

„tulajdon” fogalmához. Az amerikai rabszolgaságban, mivel a rabszolgák maguk is tulajdonnak számítottak összeolvadt a rassz alapú és a gazdasági dominancia. A fekete identitás a rabszolgaság köré épült ki, a fehér identitás pedig a rabszolgaságtól való szabadság köré, mivel még a legszegényebb fehérek is el tudták kerülni a rabszolgaságot; azt, hogy tulajdonná váljanak. Ezért a fehérség egyfajta védelemmé vált, önmagában egy tulajdonná, ami megvédte birtokosait a személyének kommodifikálásától, valamint az emberségének a piaci elidegenítésétől, amely a rabszolgaság emberi termelőeszközzé válásával járt. Mivel mindkét rasszi kategória egyfajta tulajdonjoggá alakult, emiatt még az ingórabslolgaság (chattel slavery) eltörlése után is, a fehérség egy feljebb értékelt és elidegeníthetetlen tőke maradt, még a mai napig is. A fehérséggel járó kapcsolati hálózat, jogi védelmek, a társadalmi terekből való kizárás elleni védelem jól összeköthető a bourdieu-i „társadalmi tőke” fogalmával. A fehérséggel járó tulajdonjogokat, a birtokosai „szívességek” és „intézményi rítusok” formájában átalakíthatják gazdasági tőkévé, mellyel materiális előnyöket szerezhetnek a társadalomban a feketékhez képest (Bourdieu, 1997, pp. 130–137; C. I. Harris, 1995, pp. 276–287).

Továbbá a marxizmus és a CRT ötvözeteként szeretném kiemelni Rose M. Brewer, a „The Color of Wealth” (2006) társírójának munkásságát. Aktivistaként és szociológusként meglehetősen átfogóan tárgyalja írásaiban a feketék politikaigazdasági helyzetét, valamint a rassz, az osztály és a nem hármának az összefüggését (University of Minnesota, 2024). Brewer (2013) „21st-Century Capitalism, Austerity, and Black Economic Dispossession” című tanulmányában remek elemzést ír a kortárs kapitalizmus válságáról, és hogy ez, hogyan érinti a fekete közösségeket. Szerinte a neoliberálisizmus, a megszorítási politika és a fináncitőke teljes uralmának katasztrofális következményei a 2008-as válság óta csak eszkalálódnak. Ez a kapitalista válság egyben rasszizált és militarizált is, mely neo-koloniális viszonyba kényszeríti a kisebbségeket, belföldön a rendőrség, nemzetközileg pedig az amerikai hadiipari komplexum (military industrial complex) használatával. Az amerikai közoktatás szétverésével, valamint a munkapiac automatizálásával és periféria országokba való kiszervezésével a feketék egyre marginálisabb pozícióba kerülnek az országban.

A CRT és a marxista elmélet ötvözése nagyon fontos ahhoz, hogy a mai világ rasszi és politikaigazdaságtani folyamatait tudjuk értelmezni. A két elmélet képviselői nem mindenben értenek egyet, de egyre többen kezdik mindkettőt együtt használni, amely az akadémiai

elemzések, valamint a politikai gyakorlat számára rendkívül fontos lehet, mivel a két elmélet rendkívül jól kiegészíti egymás gyengeségeit és felerősítik egymás előnyeit.

Konklúzió

A kritikai rasszelmélet jogos és kevésbé jogos kritikái ellenére is egy nagyon fontos eszköz lehet a társadalomtudósok módszertani készletében. Korunkban a rasszizált csoportok közötti feszültségek egyre jobban nőnek, ahogyan a globális neoliberális kapitalizmus egyre instabilabbá válik, valamint egyre többen menekülnek el hazájukból a háborúk, a természeti katasztrófák és a szegénység elől. Ezeket a kríziseket egyre több politikai aktor használja fel xenofób és rasszista narratívájában, melyben a marginalizált emberek lesznek a valós elnyomók, és „nyugati világ” pedig az áldozat. Épp ezért nagyon fontos, hogy újult erővel vizsgáljuk meg a rassz és rasszizmus jelenségét és alternatív diskurzusokat indítsunk el. A CRT és marxizmus ötvöztetésével egy rendkívül átfogó keretrendszert alkothatunk, mely alapja lehet a jövőbeli teorizálásnak, valamint politikai cselekvésnek.

Az amerikai feketék helyzetének vizsgálatában a rasszi realizmus elvével élve tisztán kirajzolódott, hogy a liberális és konzervatív reformok nem elegendőek a valós emancipáció elérésére. A jelenlegi jogi, gazdasági, valamint társadalmi rendszer magában hordozza a rabszolgaság idejének rasszizált kategóriáit. Éppen ezért le kell bontani az amerikai jogrendszert, melynek kezdete egy új alkotmány megírása lenne. Továbbá a társadalom újra konstruálására is szükség van, mivel a rassz realizmus elve szerint a jelenlegi társadalomban sosem lehet egyenlőség. Ez az elv viszont nem zárja ki, egy új, szolidáris társadalom létrehozásnak lehetőségét, mely megpróbálja elérni a kisebbségek emancipációját, nem az integráció és „színvakság” elvén keresztül, hanem épp, hogy a rasszizálás eredményeként létrejött materiális valóság figyelembevételével és korrigálásával. Ennek részeként radikális gazdasági reformokra van szüksége az USA-nak, valamint érdemes feltérképezni a kapitalizmus alternatíváit, melyek potenciálisan egy kevésbé kizsákmányoló, gazdaságilag igazságosabb, valamint demokratikusabb termelési struktúrát hozhatnak létre.

A CRT szellemiségében ez a dolgozat is céllal készült, mely az, hogy a Magyarországon a szinte teljesen ismeretlen kritikai rasszelmélet bekerüljön az akadémiai diskurzusban. Itthon is rendkívül nagy probléma a rasszizálás és a rasszizmus, mely legfőképpen a romákat érinti. További kutatásként érdemes a jövőben megvizsgálni a kritikai rasszelmélet keretrendszerét a romákra nézve. Természetesen ezzel vigyázni kell, mivel a CRT-t elősorban az amerikai

feketék helyzetének vizsgálatára dolgozták ki és ez a két csoport nem ugyan az. A magyar cigányság teljesen más történelmi, kulturális és gazdasági kontextusban létezik. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy a CRT-nek bemutatott eszközei közül sokat adaptálni lehet, anélkül, hogy a két csoportot egymás analógiájaként kezelnénk. Az interszekcionalitás, az ellennarratívák, valamint a rasszizálás mind olyan koncepció, melyet felhasználásával bővíthet a hazai tudományos tudás. Legfőképpen Kóczé Angéla munkásságát emelném ki e téren, aki a „Critical Romani Studies” tudományos folyóirat szerkesztőjeként rendkívül sokat adott hozzá a romákról szóló kritikai diskurzushoz. Véleményem szerint a magyar társadalomtudományi közösség felelőssége az, hogy foglalkozzon a romák kérdésével, mivel, ahogyan azt a dolgozatomban demonstráltam, ahhoz hogy lebontsuk a rasszizmus rendszerét, aktívan az ellendiskurzust kell erősítenünk, mind elméleti, mind gyakorlati szinten.

Irodalomjegyzék

- Bell, D. A., Jr. (1995a). Brown v. Board of Education and the Interest Convergence Dilemma. In K. Crenshaw (Ed.), *Critical race theory: The key writings that formed the movement* (pp. 20–28). New York: New Press : Distributed by W.W. Norton & Co.
- Bell, D. A., Jr. (1995b). Racial Realism. In K. Crenshaw (Ed.), *Critical race theory: The key writings that formed the movement* (pp. 302–314). New York: New Press : Distributed by W.W. Norton & Co.
- Blackmon, D. A. (2008). *Slavery by another name: The re-enslavement of black people in America from the Civil War to World War II* (1st ed). New York, NY: Doubleday.
- Bourdieu, P. (1997). Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In R. Angelusz (Ed.), *A társadalmi rétegződés komponensei* (pp. 156–177). Budapest: Új Mandátum.
- Brewer, R. M. (2012). 21st-Century Capitalism, Austerity, and Black Economic Dispossession. *Souls*, 14(3–4), 227–239. <https://doi.org/10.1080/10999949.2013.766119>
- Brewer, R. M., & Heitzeg, N. A. (2008). The Racialization of Crime and Punishment: Criminal Justice, Color-Blind Racism, and the Political Economy of the Prison Industrial Complex. *American Behavioral Scientist*, 51(5), 625–644. <https://doi.org/10.1177/0002764207307745>
- Brown, K., & Jackson, D. D. (2013). The History and Conceptual Elements of Critical Race Theory. In M. Lynn & A. D. Dixon (Eds.), *Handbook of critical race theory in education* (pp. 9–22). New York London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Cole, M. (2015). Critical Race Theory: A Marxist Critique. In M. A. Peters (Ed.), *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory* (pp. 1–8). Singapore: Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-287-532-7_278-1
- Conway, D. M. (2022). The Assault on Critical Race Theory as Pretext for Populist Backlash on Higher Education. *Saint Louis University Law Journal*, 66(4), 707–720.
- Delgado, R., & Stefancic, J. (2023). *Critical race theory: An introduction* (Fourth edition). New York: New York University Press.
- Dumas, M. J. (2013). Doing Class in Critical Race Analysis in Education. In M. Lynn & A. D. Dixon (Eds.), *Handbook of critical race theory in education* (pp. 113–126). New York London: Routledge, Taylor & Francis Group.

- Gasman, M. (2021). What History Professors Really Think About 'The 1619 Project.' *Forbes*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/marybethgasman/2021/06/03/what-history-professors-really-think-about-the-1619-project/?sh=46693aa77a15>
- Harris, C. I. (1995). Whiteness as Property. In K. Crenshaw (Ed.), *Critical race theory: The key writings that formed the movement* (pp. 276–291). New York: New Press : Distributed by W.W. Norton & Co.
- Harris, L. M. (2020). I Helped Fact-Check the 1619 Project. The Times Ignored Me. *Politico Magazine*. Retrieved from <https://www.politico.com/news/magazine/2020/03/06/1619-project-new-york-times-mistake-122248>
- Jefferson, T. (1776). *Copy of Declaration of Independence*. Retrieved from the Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/item/mtjbib000159/>
- Juan, E. S. Jr. (2005). From Race to Class Struggle: Marxism and Critical Race Theory. *Nature, Society, and Thought: A Journal of Dialectical and Historical Materialism*, 18(3), 333–356.
- Katz-Fishman, W., & Scott, J. (1994). Diversity and Equality: Race and Class in America. *Sociological Forum*, 9(4), 569–581. JSTOR. Retrieved from JSTOR.
- Ladson-Billings, G. (2013). Critical Race Theory—What It Is Not! In M. Lynn & A. D. Dixson (Eds.), *Handbook of critical race theory in education* (pp. 34–47). New York London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- López, F., Molnar, A., Johnson, R., Patterson, A., Ward, L., & Kumashiro, K. (2021). Understanding the attacks on Critical Race Theory. *National Education Policy Center*.
- Lozada, C. (2021). The 1619 Project started as history. Now it's also a political program. *The Washington Post*. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/outlook/2021/11/19/1619-project-book-history/>
- Mounk, Y. (2023). *The identity trap: A story of ideas and power in our time*. New York NY: Penguin Press.
- Peller, G. (1995). Race-Consciousness. In K. Crenshaw (Ed.), *Critical race theory: The key writings that formed the movement* (pp. 127–158). New York: New Press : Distributed by W.W. Norton & Co.
- The Editors of Encyclopædia Britannica. (2024). Affirmative action. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/affirmative-action>
- University of Minnesota. (2024). Rose Brewer [University of Minnesota]. Retrieved May 1, 2024, from College of Liberal Arts Faculty Profile website: <https://cla.umn.edu/about/directory/profile/brewe001>
- Wigfall, D. T. (2023). *The Politics of Panic: How Critical Race Theory became a dog whistle*. The State University of New York at Purchase, Purchase, New York. Retrieved from <http://hdl.handle.net/20.500.12648/11904>
- Young, D. E. (2011). Post Race Posthaste: Towards an Analytical Convergence of Critical Race Theory and Marxism. *Columbia Journal of Race and Law*, 1(3), 499–510. <https://doi.org/10.7916/cjrl.v1i3.2248>